

Inhoud

Van de redactie

De herdenking van de watersnoodramp

Jaarverslag 2001/2002

Notulen 4^e algemene ledenvergadering

Het onderwijs op Sint Philipsland van 1645 – 1801

Waarom werd Willem Kunst bij de slachtoffers geteld

De bakkers op Sint Philipsland

De Zêêuwse taele

Van de redactie

Zoals u in de colofon kunt lezen is de redactie met ingang van dit nummer gewijzigd. Hennie van Rijn heeft tot ons aller spijt moeten bedanken als bestuurslid en ook als redactrice. Zij heeft niet alleen een drukke werkkring maar zij is daarnaast ook nog aan een zware studie begonnen en dit bij elkaar kon niet meer worden gecombineerd met het redigeren van de Cronicke. We vinden haar vertrek erg jammer, we danken haar voor haar bijdragen en we hopen dat zij succes met haar werk en studie zal hebben. Esther van der Vlies is gelukkig bereid gevonden om ons drietal weer voltallig te maken.

Zoals bij veel mensen vaak de zucht ontsnapt 'Wat vliegt de tijd!', zo vergaat het ook deze redactie. Het lijkt alsof de vorige Cronicke nog maar net verzonden is en nu moet alweer de volgende naar de drukker. De afgelopen periode is ook wel erg druk geweest en dat helpt het idee te versterken.

De herdenking van de watersnoodramp heeft van een aantal leden veel aandacht en energie gevraagd maar na afloop van deze drukke periode kunnen deze leden en onze kring met veel voldoening op het resultaat terugzien. In deze Cronicke is er een kort verslag van opgenomen.

Een hoogtepunt van de afgelopen periode was de presentatie van het boek van Jan Kempeneers over de ramp op Sint Philipsland. Op 25 januari werd het de burgemeester, tijdens de opening van de tentoonstelling over de Ramp, aangeboden. Het is een unieke prestatie geworden waarin in aangrijpende interviews met toenmalige slachtoffers verslag wordt gedaan van de gebeurtenissen. Vele foto's tonen indringende beelden. Tijdens de presentatie werd Jan verrast door zijn benoeming tot lid in de Orde van Oranje Nassau. Het is een welverdiende beloning voor zijn vele werk ten behoeve van de Fliplandse gemeenschap.

In deze Cronicke is ook het gecombineerde verslag over de eerste twee jaren van onze kring opgenomen. Het kon gelukkig vrijwel uitsluitend positief nieuws bevatten, waaronder ook het ledental kan worden genoemd. Dat is inmiddels gestegen tot 239. Behalve deze verslagen vindt u ook de notulen van de laatste algemene vergadering. De interessante lezing over het onderwijs op Sint Philipsland was moeilijk in notulen samen te vatten en gelukkig is de heer Uil bereid geweest er zelf nog een artikel aan te wijden.

Jan Kempeneers komt nog een keer terug op de Ramp en verhaalt over het tot nu toe niet getelde slachtoffer, een pasgeboren baby, en over de slachtoffers die later, maar wel als

gevolg van de ramp zijn overleden. Hij heeft zelfs nog tijd gevonden een van de oudere Fliplanders te interviewen en daaruit een interessant artikel over één van de vroegere bakkers van ons dorp samen te stellen.

Ik hoop dat u in groten getale op de volgende algemene vergadering zult komen, de film over de berging van de Kursk mag daar zeker een extra aansporing toe zijn.

Kees Overwater

De herdenking van de Watersnoodramp.

Door Kees Overwater

Zoals vrijwel overal in het getroffen gebied werd ook in Sint Philipsland de Ramp van 1953 herdacht. Binnen de heemkundekring was al direct na de oprichting op suggestie van Anja Neele een speciale werkgroep opgericht om deze herdenking voor te bereiden en te organiseren. Onder leiding van Toon Beurkens kregen de plannen na vele vergaderingen een vaste vorm en door een grote inzet van de leden van de werkgroep konden ze, in overleg met de gemeente en met grote steun van velen van binnen en buiten het dorp, worden gerealiseerd en tot een groot succes worden gemaakt.

De herdenkingsweek begon 25 januari om 10.00 uur in het dorps huis De Wimpel met de opening van de tentoonstelling door burgemeester W. Nuis en de presentatie van het door Jan Kempeneers geschreven boek "De Ramp op Sint Philipsland" met als ondertitel "1953 - Opdat wij niet vergeten – 2003". De grote verrassing bij deze gelegenheid was dat Jan Kempeneers benoemd werd tot lid van de Orde van Oranje Nassau. Burgemeester Nuis las de tekst van de voordracht voor en spelde Jan de bijbehorende medaille op. Er zullen geen of weinig mensen zijn die het niet van harte eens zijn met deze toekenning, integendeel, voor velen had het wel iets meer mogen zijn. Jan was zeer onder de indruk.

De belangstelling voor de tentoonstelling en de diapresentatie was direct al zeer groot en dat bleef zo de gehele volgende week tot aan de sluiting op zaterdag 1 februari. In totaal hebben ongeveer 1200 bezoekers het register getekend maar velen daarvan zijn twee of meer keren teruggekomen zonder opnieuw te tekenen. Daarnaast hebben alle leerlingen van de drie basisscholen de tentoonstelling en de presentatie bezocht. De tentoonstelling bestond uit twee woonkamers in de stijl van 1953, honderden, soms unieke, foto's, vele fotoboeken, oude kranten en publicaties over de ramp en een stand van het Rode Kruis met als thema 'hulpverlening'. De stoelen aan de leestafel waren voortdurend bezet met lezende en bladerende bezoekers. We kunnen zondermeer spreken van een zeer groot succes.

De week werd besloten op 1 februari. Allereerst was er een stille tocht naar het Rampmonument, een eenvoudige opstelling waar in een steen de namen van de 9 plaatselijke slachtoffers staan gebeiteld. De vice-voorzitter van de werkgroep, Jan Ligtendag, sprak een kort woord van welkom en daarna hield burgemeester Nuis een passende toespraak. Na het oplezen van de namen van de 9 slachtoffers door Anja Neele werd de 'Last Post' geblazen en werd een minuut stilte in acht genomen. Namens het gemeentebestuur en de bevolking van Sint Philipsland werden kransen gelegd. Het geheel werd omlijst met koraalmuziek door de fanfare van de muziekvereniging 'Concordia'.

Het was die ochtend snijgend koud, volgens overlevenden vergelijkbaar met de omstandigheden tijdens de Ramp. Het illustreerde de intense ellende waarin veel mensen toen verkeerden, in natte kleren en zonder eten en drinken. Het is onvoorstelbaar dat er van hen überhaupt nog overlevenden waren.

Het slot van de herdenking was een dienst in De Wimpel die door Jan Ligtendag werd geopend. Daarna volgden Ds. J.C. Klein met een schriftlezing, gebed en meditatie, burgemeester W. Nuis met een toespraak, ex-dorpsbewoner A.A. Rijstenbil met een lezing over zijn eigen rampervaring, Jan Kempeneers met een lezing over 'Rampspoed in de Achterstraat', Anja Neele-Kempeneers met een gedicht 'Zeeland leeft weer', voorzitter van de heemkundekring Eric Goossen met een dankwoord, waarna Ds. Klein de dienst sloot. De toespraken werden afgewisseld door samenzang en door bijdragen van het Chr. Vrouwenkoor "De Lofstem" o.l.v. Wilma van Duuren en de Chr. Gemengde Zangvereniging V.Z.O.S. o.l.v. Jan Wesdorp. Deze vereniging had een speciaal lied laten componeren op de herdenking van de Watersnoodramp.

We kunnen dit verslag afsluiten met de constatering dat er dankzij de grote inspanningen van de werkgroep sprake was van een waardige en zeer geslaagde herdenking. Des te triester is het dat Toon Beurkens als voorzitter van de werkgroep dit alles door ernstige ziekte niet persoonlijk heeft kunnen bijwonen. Wij danken hem voor zijn bijdrage en wensen hem alle sterkte toe.

De namen van de omgekomen dorpsbewoners zijn:

Andries Adrianus van der Est	* 28-12-1914
Willem Marinus Faasse	* 30-01-1887
Jacobus Pieter Geense	* 07-08-1884
Jan Ligtendag	* 06-11-1915
Maatje Ligtendag-Den Haan	* 03-03-1873
Cornelis Jan Suurlant	* 21-11-1934
Jan Johannes Suurlant	* 25-03-1929
Jan Marinus Suurlant	* 20-06-1898
Laurens Vroegop	* 27-02-1940

Opdat wij niet vergeten.

Jaarverslag Heemkundekring "Philippuslandt" 2001 / 2002.

Het jaar 2001

Het is een goede gewoonte bij verenigingen om na het einde van een verenigingsjaar een verslag te maken over de activiteiten en gebeurtenissen die in dat jaar in en rond de vereniging hebben plaatsgevonden. Voor onze kring is het verenigingsjaar gelijk aan het kalenderjaar. Over 2001, ons eerste jaar, werd nog geen verslag gemaakt en daarom zal ook dat jaar in dit verslag worden meegenomen.

Na de geslaagde dia-avond op 9 november 2000, verzorgd door Jan Kempeneers, waarop het idee om een heemkundekring op te richten aan de Fliplandse gemeenschap werd gepresenteerd, volgde op 26 januari 2001 de oprichtingsvergadering in De Wimpel. Voor en tijdens die vergadering meldden zich al direct 84 leden! Tijdens deze vergadering werden de statuten vastgesteld en een bestuur gekozen.

Dit eerste bestuur bestond uit de volgende leden die later de functies als volgt verdeelden: Wim Blaak, voorzitter, Jan Kempeneers vice-voorzitter, Bram Wesdorp, penningmeester, Kees Overwater, secretaris, Anita van Nieuwenhuijzen en Eric Goossen, leden. Wim Blaak stelde zich i.v.m. andere plannen voor één jaar beschikbaar. Eén bestuursplaats werd niet vervuld. Op 8 maart 2001 werd de akte van oprichting gepasseerd bij notariskantoor Knook & Schot te Tholen

Bij de oprichting en de voorbereidingen daartoe werd veel steun en medewerking ondervonden van het bestuur en leden van de Heemkundekring Halchtert uit Halsteren. De heren Brusselaars en Van Oost hielden op de eerste vergadering inspirerende toespraken. Na de pauze hield Jan Kempeneers een lezing over “Het huis van dijkbaas Cent den Braber”.

De tweede algemene ledenvergadering vond plaats op 24 oktober 2001. Op deze avond verzorgde de heer S. Nieuwkoop een zeer interessante lezing over de slag op het Slaak. Dit belangrijke gevecht op het Slaak tussen de Geuzen en de Spanjaarden, dat eindigde in een eclatante overwinning van de Geuzen, heeft een grote invloed gehad op het verdere verloop van de 80-jarige oorlog. De Spanjaarden waren niet meer in staat de strijd voort te zetten.

In oktober werd het eerste nummer van ons contactblad “Cronicke van den lande van Philippuslandt” onder de leden verspreid. Het werd met instemming en grote waardering ontvangen.

De Kring heeft haar stem laten horen tegen de mogelijkheid dat het oud-gemeentearchief misschien buiten de gemeente zou worden geplaatst. Zij is nadrukkelijk van mening dat dit archief op de meest toegankelijke manier binnen de gemeente ter beschikking van de bewoners moet blijven.

Om zoveel mogelijk leden bij het werk van de kring te betrekken werd een aantal werkgroepen gevormd. De belangrijkste was wel die voor de voorbereiding van de herdenking van de Watersnoodramp 1953. Daarnaast begonnen de werkgroepen Genealogie, Fotografie en Archeologie.

Onze Kring heeft verder de Open Monumentendag op Flipland georganiseerd en een geslaagde stand verzorgd op de Braderie. De vacante bestuursfunctie werd in november ingenomen door Henny van Rijn-Verwijs. Het bestuur vergaderde in 2001 zeven keer en tenslotte, het jaar werd afgesloten met een ledenbestand van 161!

Het jaar 2002

De 3e algemene vergadering vond plaats op 21 maart. Voorzitter Wim Blaak trad volgens afspraak af. Hij werd opgevolgd door het bestuurslid Eric Goossen.

Na de pauze werd een inleiding gehouden door de heer Frank Kousemaker over rouwborden in de N.H. kerk in Tholen. Daarna vertelde Esther van der Vlies een verhaal in Zeeuws dialect. Beide voordrachten waren zeer de moeite waard.

Anita van Nieuwenhuijzen heeft tot haar spijt wegens te drukke werkzaamheden moeten bedanken als bestuurslid zodat een tweede vacature ontstond. Gelukkig kon Esther van der Vlies bereid worden gevonden tot het bestuur toe te treden. Zij nam in september de leiding op zich van de werkgroep Dialect.

De vierde algemene vergadering, de tweede van dit jaar, werd gehouden op 24 oktober. De werkgroepen brachten verslag uit over hun activiteiten. De voorbereidingen voor de herdenking van de Watersnoodramp vergden veel tijd en energie maar maakten goede voortgang. De werkgroep Genealogie hield regelmatig bijeenkomsten met enthousiaste leden. De groep Archeologie organiseerde een excursie naar de Provinciale Archeologische Dienst in Middelburg waar de heer Robert van Dierendonck ons ontving en rondleidde.

Verder gaf de heer Christ van Terheyden tekst en uitleg over de vondsten door de heer Reijngoudt uit het eerdere Philipsland (1487 – 1532) en over die door de heer Kosten uit de Voorstraat. Het was een zeer interessante avond waarbij, jammer genoeg, veel te weinig leden aanwezig waren.

Na de pauze van de algemene vergadering hield de heer H. Uil, archivaris van de gemeente Schouwen Duiveland, een lezing over het onderwijs op Sint Philipsland van 1645 tot 1801. Interessante gegevens over de wijze van onderwijs, de locaties waar het werd gegeven en ten slotte over de opeenvolgende onderwijzers werden besproken zodat de geboeide toehoorders na afloop zeer tevreden naar huis gingen.

Ook dit jaar werd weer een stand bemand op de jaarlijkse Braderie en werd de Open Monumentendag georganiseerd. De interesse voor het werk van onze kring blijkt vooral op de Braderie groot, de fotoboeken geven regelmatig aanleiding tot herkenning en discussies. Hoewel ons dorp slechts enkele monumenten telt, t.w. de Nederlands Hervormde Kerk en de molen en voor sommigen het oude kerkhof, is het belangrijk dat deze dag wordt georganiseerd. Het dorp blijft in ieder geval op de kaart en verdwijnt niet als een vergeten onderdeel van de gemeente Tholen.

Om de interesse voor de Kring levend te houden en om op een gemakkelijke manier gegevens te kunnen uitwisselen, werd op zaterdag 19 oktober een inloopochtend gehouden. Hoewel het aantal bezoekers tegenviel, was het resultaat zeer gunstig. Een op de schorren van oud-Flipland gevonden kannetje, op diezelfde plaats gemaakte foto's en een oude kaart werden ontvangen. Een volgende inloopochtend is gepland op 15 februari 2003.

Er werden dit jaar drie Cronicken uitgegeven. We mogen tot nu toe zeker van een enthousiaste ontvangst spreken. Gehoopt wordt dat zich meer leden met artikelen of ideeën ervoor zullen melden. Dat geldt ook voor de activiteiten in de werkgroepen, men blijft vaak nog te afwachtend en laat enkelingen het werk doen.

Besloten werd om het boek over de Watersnoodramp, dat door Jan Kempeneers wordt geschreven, uit te geven namens de Heemkundekring. Het wordt een boek van 368 blz. met ruim 200 foto's en de interesse blijkt bij de inschrijving al zeer groot. Het wordt op 25 januari 2003 gepresenteerd.

Eind december moest Henny van Rijn zeer tot haar spijt afhaken als bestuurslid en eindredactrice van de Cronicke. Haar werk en een nieuwe uitgebreide studie vergen teveel van haar tijd om nog goed als bestuurslid te kunnen functioneren.

Notulen 4^e Algemene Ledenvergadering d.d. 25-10- 2002 in dorps huis "de Wimpel"

Sint Philipsland, 24 oktober 2002.

1 Opening en vaststelling presentielijst.

Om 19,35 opent de voorzitter de vergadering met een hartelijk welkom, in het bijzonder voor de spreker van de avond, de heer Huib Uil, archivaris van de gemeente Schouwen-Duiveland. De heer Uil houdt een lezing over de geschiedenis van het onderwijs op Sint Philipsland tot 1801. Verder verwelkomt hij de heren Verswijveren, Brusselaars en Van Oost, de vertegenwoordigers van onze gewaardeerde zusterkring 'Halchert'. De voorzitter stelt daarna, voor nieuwe bezoekers, de bestuursleden van Philippuslandt voor. Er zijn in totaal ong. 45 personen aanwezig.

2 Mededelingen.

De voorzitter informeert of iedereen koffie of thee heeft ontvangen en deelt daarna mee dat deze 'welkomstkoffie' voor rekening van de kring komt. Dit zal een vaste regel zijn. Overige consumpties zijn voor eigen rekening. Hij geeft daarna het woord aan de voorzitters van de werkgroepen.

Esther van der Vlies legt nog eens het werk en het belang van de werkgroep Dialect uit. Zij moet tot haar spijt bekennen dat er nog maar weinig aanmeldingen zijn om mee te doen. In de pauze hoopt zij nog wat belangstellenden te kunnen inschrijven.

Jan Kempeneers vertelt over de 'inloopochtend' van zaterdag 19 oktober. De reactie op de verspreide pamfletten was maar mager maar de kwaliteit van het bezoek was uitstekend. Van de heer L. van der Gouwe ontving hij foto's van het slik voor de Zuidoost bij de Zwarte Schouw, genomen bij zeer laag water vóór de afsluiting van de Oosterschelde. Daarop zijn vele boomstronken te zien die uit het slik steken. Bovendien schonk hij een stenen potje dat hij er gevonden had. Dat lijkt dus te wijzen op vroegere bewoning, aansluitend op de vondsten van de heer Reijngoudt tegenover de Steene Poort.

Jan Kempeneers meldt verder dat de heer Bram Kosten Czn een kopie van een kaart van Zeeland, die rond 1570 op last van Alva werd gemaakt en die zich in de Biblioteca Nacional te Madrid bevindt, heeft geschonken. In die tijd was Flipland 'drijvende' maar het is duidelijk op de kaart ingetekend.

Ten slotte vertelt Jan over een interessant gesprek met de heer Jan Stoop uit de Heense polder, die veel weet te vertellen en ook veel aantekeningen heeft gemaakt over vroegere gebruiken op de boerderij en in de landbouw. Het is de bedoeling om z.s.m. een interview met de heer Stoop te hebben om zijn gegevens vast te leggen.

Kees Overwater doet daarna verslag over de werkgroep Archeologie. Op 29 juni is de groep op bezoek geweest bij de Provinciale Archeologische Dienst in Middelburg waar de heer Robert van Dierendonck ons na een interessante inleiding de vele stukken in het depot liet zien.

Op 17 oktober vergaderde de groep in het Verenigingsgebouw. Het onderwerp van de avond waren de archeologische vondsten in Flipland, zowel de vondsten van de heer Reijngoudt buitendijks als die van de heer C. Kosten achter zijn woning in de Voorstraat. De buitendijkse vondsten waren door kleinzoon Anton Moerland meegebracht, de heer

Kosten had foto's en literatuur meegebracht omdat de voorwerpen aan het Zeeuws Museum geschonken zijn.

De heer Christ van Terheyden, van de Stichting Stadsarcheologie Steenberghe besprak de gevonden 'potten' en vertelde over ouderdom en andere bijzonderheden. Interessant was dat alle potten op één na van vóór 1600 waren en de ene uitzondering uit de 17e eeuw. Het was een zeer geslaagde avond.

3 Notulen 2e Algemene Vergadering.

Deze notulen waren door omstandigheden niet op de vorige AV behandeld. Ze werden zonder commentaar goedgekeurd en door voorzitter en secretaris ondertekend.

4 Notulen 3^e Algemene Vergadering.

Ook deze notulen werden zonder wijziging goedgekeurd en ondertekend.

5 Rondvraag. - Men heeft geen vragen.

6 Pauze.

Tijdens de pauze gaven zich nog een aantal leden op voor de Werkgroep Dialect.

7 Het onderwijs op Sint Philipsland van 1645 tot 1801 door H. Uil.

Voor een samenvatting van deze lezing wordt verwezen naar het artikel van de heer Uil in de Cronicke.

8 Sluiting. Voorzitter Eric Goossen sluit met een dankwoord de vergadering.

Kees Overwater

-0-

Het onderwijs op Sint Philipsland van 1645 – 1801

Door H. Uil

Algemeen

De eerste schoolmeester, die Sint Philipsland na de herbedijking van 1645 kreeg, werd door de classis Tholen en Bergen op Zoom op 3 juli 1657 aangesteld nadat kort tevoren de eerste predikant zijn intrede had gedaan en een kerkenraad was geformeerd.

Het onderwijs bleef hoofdzakelijk een lokale aangelegenheid. Behalve de schoolmeester zelf was het de kerkenraad, die in belangrijke mate verantwoordelijk was voor het onderwijs. Dat zou gaan veranderen tijdens de Bataafs-Franse tijd. In 1801 werd de eerste landelijke onderwijswet vastgesteld, die al snel door een tweede werd gevolgd. Eerst de daaropvolgende wet, die van 1806, zou algemeen worden ingevoerd. Met deze onderwijswetten werden aanzetten gegeven tot een landelijke uniformering van het onderwijs. De gemeentebesturen werden verantwoordelijk, maar namens de rijksoverheid werd toezicht uitgeoefend.

De schoolmeesters

Twaalf schoolmeesters heeft Sint Philipsland in totaal gehad in de periode tot 1801:

Theodorus Genn	1657-1659
Adriaen Antonisse Braber	1660?-1671
Pieter Roelandsen Sierevelt	1671-1706 overlijden
Pieter Schem	1706-1707
Pieter de Bruijne	1708-1712
Cornelis Noorthoek	1713-1740

Dirk Viszer	1740-1746
Jan de Jong	1746-1748
Nicolaas Goedhart	1748-1763
Marinus Hoek	1764-1767
Philippus van der Linde	1767-1785 overlijden
Johannes Endhoven	1785-1819

Vrijwel alle schoolmeesters kwamen van buiten het eiland. Van een aantal van hen is met zekerheid bekend dat ze eerst elders ondermeester waren geweest. Ze hadden een opleiding in de praktijk bij een gevestigd schoolmeester genoten. Bij een vacature was het gebruikelijk om persoonlijk naar Sint Philipsland en daar te solliciteren. De sollicitant diende lidmaat te zijn van de Gereformeerde kerk. Als regel werden de sollicitanten gevraagd een hoofdstuk uit de Bijbel voor te lezen en een psalm te zingen. Bovendien konden we voorbeelden laten zien van hun schrift.

De benoemingsprocedure was identiek aan die voor het beroepen van een predikant. De aanstelling geschiedde door het collegium qualificatum (bevoegd college), dat was samengesteld uit de kerkenraad, aangevuld met de ambachtsheer of diens vertegenwoordiger en een lid van het college van schout en schepenen, aangewezen door de ambachtsheer. Zij maakten een keuze uit de sollicitanten en brachten de verkiezing in ter goedkeuring bij de classis Tholen en Bergen op Zoom. Bij het examen door de classis werden de sollicitanten bovendien ondervraagd in de geloofsleer.

De taak als schoolonderwijzer was voor allen het hoofdberoep. Maar deze functie gaf hen niettemin mogelijkheden om daarnaast nog andere functies uit te oefenen. Het ambt van schoolmeester was steeds gecombineerd met dat van voorzanger en voorlezer in de kerk. Ook was de schoolmeester tevens koster en in die hoedanigheid veelal ook boodschapper van de kerkenraad. Tevens ging de koster rond met het ‘kerkbeursje’, een collecte die bedoeld was voor het kerkgebouw. Ten slotte, om niet meer te noemen, moest de schoolmeester in de winter zorgen voor de stoven van de kerkenraadsleden.

Huisvesting

Als regel gaf de schoolmeester in zijn eigen woning les. Dat was ook in Sint Philipsland aanvankelijk ook het geval. Later huurde de diaconie een vertrek en stelde dat voor het onderwijs beschikbaar. Toch kozen latere schoolmeesters ervoor les te geven in hun eigen woning, waarvoor de diaconie hen een tegemoetkoming gaf.

In 1742 kwam een schoollokaal gereed, dat tegen de kerk werd aangebouwd. Het was klein en de vloer ervan bestond uit klinkers. De totale kosten bedroegen bijna 440 gulden. Daarmee had Sint Philipsland een eigen schoollokaal, iets wat in andere dorpen elders pas veel later zou worden verwezenlijkt. Dit schooltje heeft dienst gedaan tot 1830 toen een nieuw schoolgebouw op de hoek van de Ring en de Schoolstraat gereedkwam.

Onderwijs.

De kerk hechtte groot belang aan het onderwijs. Daarom stond het onderwijs in het teken van Gods Woord en de geloofsleer. De leerlingen begonnen op school met het leren lezen. Wie het lezen onder de knie had, ging verder met het leren schrijven aan de hand van voorbeelden. Ook hier eerst letters, vervolgens woorden en daarna zinnen. Tenslotte kon men leren rekenen.

Het onderwijs was strikt individueel. Alle leerlingen waren met hun eigen opgaven bezig. Wie zijn lesje had geleerd, zijn woordjes had geschreven of zijn sommen had gemaakt ging naar het kantoortje van de meester om het geleerde te laten overhoren of na te laten zien. Het merendeel van de leerlingen kwam niet verder dan leren lezen en een deel tevens tot het schrijven. Rekenen was alleen weggelegd voor degenen waarvan het wenselijk was dat ze dit onder de knie hadden met het oog op hun latere beroep.

Het schoolgaan was niet verplicht en afhankelijk van de financiële mogelijkheden van de ouders, die het schoolgeld moesten betalen. Vanzelfsprekend was het schoolgeld een barrière voor armlastigen. Daarom verklaarde de diaconie zich bereid het schoolgeld voor hen te betalen zodat ook zij konden leren lezen en schrijven.

De Fliplandertjes hebben zich op school niet altijd voorbeeldig gedragen. Om dat te illustreren citeren we artikel 4 uit het reglement van 1761: *'word den meester gelast alle ongebondene losbandigheid der scholieren vooral het schrikkelijk vloeken en sweeren dat hier onder de jeugt in swang gaat allerstrengts te straffen en de oordeelen Gods den zulke op het hert te binden'*. Dat moet hebben geholpen, want later horen we geen klachten.

Zoals gezegd was de schoolgang op vrijwillige basis. Dat betekende dat in de zomer en in oogsttijd de school grotendeels leeg stond. De meeste leerlingen werden dan ingeschakeld bij het werk op het land.

(Dit is een samenvatting van de inleiding gehouden voor de Heemkundekring "Philippusland" op donderdag 24 oktober 2002 in dorps huis De Wimpel te Sint Philipsland).

Waarom Willem Kunst bij de slachtoffers werd geteld.

Door Jan Kempeneers

Altijd zijn we er van uitgegaan dat de Watersnoodramp van 1 februari 1953, 1835 slachtoffers heeft geëist. Totdat je dan 50 jaar later hoort dat er ook nog een slachtoffer nr. 1836 is. Op dat grote getal een klein verschil, maar hartverscheurend is het als je leest dat een mens alleen het levenslicht zag om kort daarop te verdrinken. Een moeder die met verlangen heeft uitgezien naar haar zoveelste kindje. Net als alle andere moeders in blijde verwachting. Zal het een jongetje of een meisje zijn? Ach, niet zo belangrijk, als het maar een gezond kindje is, zullen ook die vader en moeder gedacht hebben. En dan? De nacht

van 31 januari op 1 februari brak aan, de rampnacht. Ook voor dat gezin op Schouwen-Duiveland. De weeën dienden zich aan bij de moeder, die zo vol verlangen naar haar baby had uitgezien.

Hartverscheurend

Bij dit schrijven denk ik aan de man in ons dorp. Zijn poes bezorgde de buren overlast door met zijn pootjes in de groentetuintjes het gezaaide om te woelen. Hij stak het beest in een jute baaltje, ging ermee naar de zeedijk en gooide hem verzaard met een steen in de Krabbenkreek. Dan ben ik van dat gezeur van de buren af. Weg dan maar met het lastige dier. Op de dijk teruggekomen ging de man, zijn hart kloppend in zijn keel, de betonnen trap treden af en vervolgens het straatje in naar zijn woning. Terwijl de opgewonden man kort bij zijn woning nog even met de buurman praatte streelde poeslief zich miauwende aan de pijpen van zijn manchesterse broek. De poes was eerder thuis dan zijn baas. De zak bleek niet sterk genoeg te zijn om het beestje uit de weg te ruimen. Het dier werd verder ongemoeid gelaten en de man verweet zich het voorval tot in lengte van dagen.

Verplaatsen we ons nu even naar de zolder van de Zeeuwse familie. De wrede woeste zee nam het huis en de zolder mee waarop de moeder haar kindje gebaard had. Het kind is niet door een blijde vader bij de ambtenaar van de burgerlijke stand aangegeven. Het heeft na de geboorte de warmte van de moeder nauwelijks gevoeld, het kon zich niet warmen aan moeders borst. De barensweeën waren amper voorbij toen de baby met de moeder en de andere kinderen verzwolgen werden door het aanstormende water. Een hartverscheurende gebeurtenis is het, het 1836ste slachtoffer. Het kindje werd niet in de registers van de burgerlijke stand ingeschreven.

Zorgelijk

Toen ik kennis nam van dit voorval in meerdere publicaties rond de herdenking van de Ramp, dacht ik aan een man uit Sint-Philipsland die wel als slachtoffer werd ingeschreven maar geen rampslachtoffer was. In de bange rampnacht lagen ze in hun knusse huisje in de bedstede. Willem Kunst, 81 jaar en zijn vrouw Johanna Kunst-Poulusse, 74 jaar oud. Willem was ziek. Longontsteking had dokter Menger geconstateerd. "In bed blijven hoor Kunst en goed je medicijnen innemen". Daarna tegen dochter Lijntje: "zorgelijk hoor". Vrouw Johanna was ook niet zo jong meer, maar met de hulp van haar dochter Lijntje

konden ze nog in hun vrijstaande huisje in de Achterstraat blijven wonen. Hoe kwam het dat Willem Kunst als rampslachtoffer werd ingeschreven?

Zoals gezegd, Willem was ziek. Direct na het alarm van de sirene in de stormnacht waren Lijntje Kunst en haar man Hubrecht Padmos op de hoogte dat het gevaarlijk hoog water was. Zoon Piet was in militaire dienst, dochter Jo bleef in de woning

van haar ouders aan de veilige kant van de Oostdijk. Hubrecht en Lijn haastten zich naar de Achterstraat, waar vader en moeder Kunst zich van geen gevaar bewust waren. De sirene was al uitgevallen en er was ook geen elektrisch licht meer. Even was het aardedonker in de straten en in de huizen. Geen licht meer in de huizen, geen licht meer van de straatlantaarns, slechts hier en daar zag men het flikkerende licht van een olielamp of kaars door de ramen. Gelukkig was het pas twee dagen na volle maan, zodat haar schijnsel het pikdonkere van de nacht wegnam. Nu en dan scheen ze door de overvliegende wolkenmassa's heen. Ook bij Willem Kunst en Johanna Poulusse in het huisje was dat zo. Tastend in het donker zochten ze kleding bij elkaar. De broer van Willem, Cornelis Kunst(75), woonde schuin tegenover hen in het armhuis van de Hervormde Kerk. Hij was al naar zijn zieke broer gekomen, maar kon niets voor hem doen. Hubrecht adviseerde zijn oom om met zijn vrouw Maria Bolier maar gauw naar de Oostdijk te gaan. Schoonzoon Hubrecht, toen 57 jaar, wist van aanpakken. Buiten hoorde hij het geronk van een auto. Die kan uitkomst bieden dacht Hubrecht, dus naar buiten. De auto stopte. Hij herkende hem meteen. "Kunt u mijn zieke schoo...." "Daar zijn taxi's voor gereserveerd Padmos, Piet Neele en Bram Geense", zo antwoordde de man en reed verder de straat in. Er was niet veel tijd meer te verliezen. "Daar stem ik nu altijd op", zo flitste het door het hoofd van Padmos.

'De dijk is doorgebroken'

Dochter Lijntje had, geholpen door haar moeder, haar ernstig zieke vader al uit de bedstede geholpen. Ze kleedden hem warm aan omdat hij er toch vooral maar geen kou meer bij zou vatten. Hubrecht hurkte; "Leg hem maar op mijn schouder". In tegenstelling tot de zware mudden tarwe en zakken kunstmest was het een peulenschil. "Naar de dijk, zo snel mogelijk, bij ons achter de Oostdijk kan hij weer in bed. Denk eraan, je moeder goed kleden en direct achter me aankomen Lijn", riep Hubrecht terwijl hij al in de Achterweg tegen de storm optornde. Bij de Oude School gekomen ging het beter, meer in het opper en daarna de wind in de rug. Dat ging als vanzelf. De zware storm duwde hem als het ware door het Schooldreefje naar de dijk.

Moeder Johanna en dochter Lijntje moesten zich nog even goed kleden, waardepapieren en de centjes in de tas en dan snel Hubrecht achterna. Aan de overzijde van de straat probeerde Toon Moerland zijn schoonvader Adriaan Kunst te bewegen mee te gaan naar de Oostdijk. Het was een broer van Willem, maar hij weigerde beslist. Wie gaat er nu uit zijn huis. Geen haar op zijn hoofd dat er over dacht om zijn huis te verlaten. Moeder en dochter Kunst gingen enkele minuten later op pad. "Weg, naar ons huis achter de Oostdijk", zei Lijntje tegen haar moeder. De kloppers kwamen voor de laatste keer met hun waarschuwend stem door de straat. "De dijk is doorgebroken! Je moet snel weg", zo werd er geroepen. Lijntje en haar oude moeder hoorden het ook. Enkele tientallen meters waren ze al van het huisje verwijderd toen ze ineens door het water liepen dat steeds hoger kwam. Ze durfden niet verder tegen de storm in door de Achterstraat. Kom, we gaan terug, zei Lijntje, naar de zolder, het water achtervolgde hen op het laddertje waartegen ze naar de zolder klommen. Lijntje hoorde kort daarop het water beneden en een hevig lawaai. Ze haalde het laddertje omhoog.

Ruit ingeslagen

Waar het Kerkklaantje uitliep in de Schooldreef ging het fout, daar kwam Hubrecht Padmos het water tegen. Vóór hem liep Adriaan Kaashoek met twee paarden van zijn baas

Bram Verwijs. Ook Adriaan Steijn met zijn vader en moeder, hij hield ze stevig vast. Ook Dingentje Moerland-Kunst, ze was hoog zwanger, en Marina Fontijne-Vermaas met haar oom Piet Kaashoek, bij wie ze inwoonde. Ook haar drie kinderen Henk, Stoffel en Rientje en Henk Goedegebuure van het Stooftje, die de nacht bij Marina was gebleven. Spartelend door de sterk vervuilde muur van water bereikten de kinderen de Oostdijk. Het was een gekrijs en hulpgeroep van mensen die door het woeste water werden overvallen. Met meer anderen kwamen ze in het aanstormende water terecht. Door de krante manier van optreden vormden mannen een keten in het water. De mensen werden gered en op de dijk geholpen. Eén vrouw zat verward in het prikkeldraad van haar omheining. Ook zij werd gered. Veilig kwamen ze aan de Oostdijk, de slaperdijk, die het dorp in tweeën deelt. Hubrecht Padmos kon het water niet trotseren met schoonvader Willem Kunst op zijn rug. Hij voelde zich los van de grond gaan. Ook Adriaan Kaashoek met zijn paarden kwam in de problemen. Vlak voor de deur van Prijna van Bendegom speelde zich dat af. De deur bij Prijna was afgesloten, maar met een klomp werd een ruit ingeslagen, waardoor ze naar binnen gingen. Aan weerszijden van de gang waren deuren. Gelukkig hadden ze meteen de goede deur waarachter zich de trap bevond. Vóórdát de muur van water zich naar binnen stortte bereikten ze de verdieping. Wachten op redding, dat was het enige wat restte voor het drietal.

Kort nadat het licht werd kwamen de reddingswerkers in touw. Met planken en schotten werd onder leiding van politiemann Jan van de Velde en gemeentewerkman Kees Stouten een noodbrug over het wrakhout gemaakt. Eerst bij de vijf woningen ten noorden van de Schooldreef. Daarna naar het bovenraam waar Adriaan Kaashoek en Hubrecht Padmos met zijn zieke schoonvader zaten te wachten op hulp. Zij zagen de enorme ravage door het raam op de zolder, ook hoe de mannen naderden om hen te redden. Op de Oostdijk werd voor Willem Kunst een brancard gereed gehouden om hem naar de voormalige tramhalte te brengen. Een half uur nadat ze van de zolder waren gered kreeg de zwaar zieke man droog ondergoed en werd verzorgd door de nonnetjes in het ziekenhuis aan de Steenbergse Kleine Kerkstraat.

Het echtpaar Kunst met kleindochter Jo Padmos.

Warme melk

Lijntje Kunst en haar moeder Johanna zaten nog steeds op het kleine zoldertje. Het water steeg tot aan de zolder. Geen eten, geen drinken, geen teken van leven werd meer in de omtrek gehoord. Alleen het bonken van wrakhout tegen de buitenmuur, het klotsen en bonken van het water en de meubels tegen de zolder en het gebulder van de zware storm op het pannendak. "Heb je nu echt niets om te eten moeder?", vroeg Lijn. "Ja, er staat daar een doos met wat suiker, dat is alles". Daar namen ze wat van op hun hand en slurpten het naar binnen. Alleen in het eindgeveltje zat een klein raampje. Toen het licht werd zag ze dat de schuur naast hun voor de helft verwoest was. Aan de overzijde van de straat keek lijn dwars door de woning

van haar oom Arjaan Kunst. Dat niet alleen, ze zag de man op zijn bed op en neer gaan. Steeds hield ze hem in het oog. Op een bepaald moment liep Lijntje weer naar het raampje, ze zag meer schade aan de woning van haar oom, het op en neer gaande ledikant zag ze niet meer. Nu is oom Arjaan verdrongen moeder, ik zie niets meer. Benauwend en bijzonder koud was het op het zoldertje. Nadat het water bij de volgende vloed nog hoger kwam, nu tot aan de planken van de zolder. Het werd weer donker, zo gingen ze de donkere bange nacht in. Zonder bed, zonder deksel tot bescherming voor de koude en zonder eten en drinken. De kleine woning werd gelukkig beschermd door het vele wrakhout dat zich in de Achterweg had opgehoopt. De wind werd iets minder. Maandag rond het middaguur was het water zover gezakt dat Lijntje het waagde om het laddertje weer in de gang te laten zakken en naar beneden te gaan. Wadende door het water, staande op wat in de gang gedreven meubilair kon ze bij de voordeur komen. Het bovenraampje was nog heel. Dat was het enige waardoor ze aandacht kon trekken. Lijntje sloeg het ruitje stuk en ging roepen om hulp, roepen totdat ze door Kees Kosten vanuit de woning van Gert Faasse werd opgemerkt. Kees was daar met nog iemand in een boot. De oude moeder met haar dochter werden enkele tientallen meters over het wrakhout naar een roeiboort geholpen en vervolgens naar de dijk gebracht. Bij het cafeetje van Gilles Bossers stond een Rode Kruisbus gereed. Adriaan Kaashoek kookte daar de melk van de enkele koeien die in de droge Prins Hendrikpolder waren overgebleven, op de kachel in de kleine gelagkamer. Dit vond gretig aftrek bij de verkleumde vluchtelingen en reddingswerkers. Nadat moeder en dochter een glas warme melk van hem hadden gekregen vertelde Adriaan dat Hubrecht en vader Willem Kunst naar Steenbergen waren gebracht.

Ontberingen

Kort daarop arriveerden mijn ouders Marien Kempeneers en Jane Ligtenag, mijn broer Rinus en ik bij Bossers. Wij waren op dezelfde tijd van de zolder gered in de Oude Polder. Nadat we even daarbinnen waren geweest mochten ook wij in de bus. Naar Steenbergen, dicht bij het ziekenhuis in de Kleine Kerkstraat werd de bus geparkeerd. Vader en moeder namen daar afscheid van oom Jan Ligtenag, die daar in een speciale ruimte lag opgebaard als eerste Fliplandse slachtoffer. Erg benieuwd naar de welstand van vader Willem Kunst liepen Lijntje en Johanna, vergezeld van een nonnetje de gang in naar zijn kamer. "Erg ziek, zijn toestand is zorgwekkend", zei de zuster op zachte toon. Dinsdag 3 februari is Willem overleden en ook zijn ontzielde lichaam werd daar opgebaard omdat Sint-Philipsland waar hij woonde was geïsoleerd en geïndeerd. Waarschijnlijk is hij zo op de lijst van slachtoffers geplaatst en staat daar nu nog op vermeld. Willem Kunst, een slachtoffer dat niet is verdrongen, maar twee en een halve dag later in het ziekenhuis te Steenbergen overleed.

Willem Kunst was niet de enige die mede door de ontberingen van de Waterloodramp is overleden. Op 12 februari stierf in hetzelfde ziekenhuis Louise Schoonaard-Hooglander, ze was 79 jaar. Marinus Faasse, 75 jaar, eveneens te Steenbergen op 13 februari. Jan van de Velde, de post uit Anna Jacobapolder, is op 14 februari overleden te Goes. Hij was 71 jaar oud. Janna Pieternella van den Bos-Stoutjesdijk, 91 jaar overleden te Steenbergen 14 februari. Cornelia Reijngoudt, 86 jaar, zij is overleden bij haar familie te Rotterdam op 19 februari en Geertje Faasse-Reijngoudt, 74 jaar, overleden op 11 maart te Breda.

De bakkers op Sint-Philipsland

Door Jan Kempeneers

Winkeltjes en neringdoenden op Sint-Philipsland. Tientallen namen zijn bekend van mensen die een winkeltje hadden, een zelfstandig beroep uitoefenden of op de een of andere manier nering bedreven om de kost te verdienen. Namen als Bram van Lene, Jaone van Mietje, Saor van Neeltje, Krijntje van Kriene en Piet van Leun, de meisen van Stols, ze klinken ons nog bekend in de oren. Enthousiast wordt er soms over gepraat. 'Doe er eens iets mee, het gaat allemaal verloren', zo krijg je menigmaal te horen. Er ligt inderdaad veel terrein braak op dit gebied en we willen in deze Cronicke, de eerste van 2003, beginnen met het ontstaan van de broodbakkerij van de familie Van Dommelen. Ons kleine eiland Sint-Philipsland telde tot 1953 maar liefst acht broodbakkers. Vijf in de kern Sint-Philipsland, namelijk J.P.C. Beneker, G. Braam, W. van Dommelen, M.A. Stols en J. de Waal. In de kern Anna Jacobapolder woonden de bakkers gebr. Ko en Johannis Everaers en W. Roelse en op De Sluis tot de afbraak in 1943 bakker Jan Adriaan Hanse. Zijn winkel werd in 1949 op het nieuwe gehucht De Sluis niet meer herbouwd.

Jannetje van Dommelen-Lindhout.

Bewaarschoolhoudster

Voor deze eerste aflevering hadden we een gesprek met Wim van Dommelen. Wim zag het levenslicht op 31 december 1917 bij zijn opoe Leuntje Quist in de Achterstraat, nu nr. 30. Zijn grootouders Willem van Dommelen en Jannetje Lindhout kregen - zoals destijds veel jonge mensen - kennis aan elkaar omdat ze op dezelfde boerderij werkzaam waren. Jannetje, geboren in Oud-Vossemeer, werkte als inwonende dienstmeid op Broedershof bij de gebroeders Mol. Ook Willem van Dommelen werkte daar, maar verhuisde rond de jaarwisseling van 1880 naar Abraham van Dijke op Bouwlust. Ze trouwden te Sint-Philipsland op vrijdag 13 mei 1881. Vijf maanden daarna werd in een van de personeelswoningen op de Henriëttehoeve hun eerste kindje geboren. Willem Jan noemden zijn ouders hem. De eerste naam was naar Willems vader die al was gestorven voordat hij zelf werd geboren en de tweede naar zijn enige broer, die bij Cornelis Faasse aan boord was verdronken en nooit werd gevonden.

Ik wil nog even noemen dat Willem van Dommelen vier hazzussen met de naam Kosten had. Zijn moeder Leuntje van de Ree trouwde namelijk enkele jaren na het overlijden van haar man met weduwnaar Abraham Kosten. Hij was herbergier en schoenmaker in het pand op de Voorstraat, nu nummer 48.

Willem van Dommelen en zijn halfzus Maatje Kosten.

Moeder Jannetje Lindhout was een voortvarende vrouw. In 1889 viel hen het geluk ten deel dat ze een woning kregen in de 'Oude School'. Willem van Dommelen was daar winkelier en Jannetje kreeg een contract aangeboden door de gemeente om als bewaarschoolhoudster in dienst te treden. Zij werd verkoren als enige geschikte kandidate voor het houden van een klein-kinder bewaarschool. Willem huurde het pand voor 45 gulden per jaar. Het gezin Van Dommelen telde toen zes kinderen. De economische omstandigheden waren op het platteland heel slecht. Ruim 300 inwoners van het dorp waren de laatste decennia al naar Noord Amerika geëmigreerd en daarnaast zien we in de bevolkingsregisters dat veel mensen verhuisden naar de stad. Voornamelijk Rotterdam en Den Haag. Daarom nam ook het vooruitstrevende echtpaar Van Dommelen in 1896 de beslissing om naar Den Haag te verhuizen. Het zaken doen zat hen in het bloed, ze begonnen daar een water en vuurnering. Waterstokerij heette dat toen met een modern woord.

Kobus krijgt verkering

Toch bleek Willen van Dommelen niet honkvast. Vanuit de residentie verhuisden ze naar Rotterdam, waar de handel opnieuw werd opgenomen.

Kobus en Lijntje van Dommelen-Noorthoek voor de 103 winkel in de Achterstraat.

Los werkman, schippersknecht, winkelier, waterstoker en handelaar in groenten en fruit, vele beroepen had hij na het huwelijk met Jannetje gehad, maar op 12 maart 1907 keerden ze terug naar hun zo vertrouwde Sint-Philipsland. Blijkbaar had Willem toch wel wat verdiend in de Randstad. Op de uiterste westrand van de bebouwde kom liet hij naast de kreek langs de 'Lange Weide' een woning bouwen. Hij pachtte een stukje grond van Adriaan van Dijke en teelde daar aardappelen en andere vruchten op, die met de beurtschipper naar Rotterdam gingen. Nog maar pas terug op Sint-Philipsland kreeg hij bezoek van ds. Laurus Boone. Willem was een man waar de inwoners achting voor hadden. Niet vanwege zijn statuur, maar om zijn eenvoud en bescheidenheid. Juist daarom werd hij gevraagd om ouderling te worden bij de 'achterwegse kerk'. Zoals de Hervormde gemeente de 'durpse kerk' werd genoemd, kreeg de kerk van Boone die van de Achterweg, nu de oud gereformeerde gemeente. Het aanzoek van Ds. Boone heeft ertoe geleid dat Willem van Dommelen tot zijn overlijden in 1936 ouderling bleef in deze gemeente. Zijn naam wordt anno 2003 nog steeds met veel achting genoemd. Wim van Dommelen, waarmee we in gesprek zijn, herinnert zich dat zijn grootvader de pacht voor het stukje grond ging betalen bij Adriaan van Dijke. Zijn vrouw Jannetje had het in een enveloppe gedaan en Willem had er verder niet meer naar gekeken. Bij Van Dijke gekomen legde hij de envelop op de tafel, dronk zoals gewoonlijk nog een bakje koffie mee en maakte dan nog een praatje met boer Van Dijke. Het was immers zijn naaste buurman. Van Dijke wist wel dat hij voor zijn vertrek nog zou wijzen op zijn zielsbehoud. De lege brievenzak mocht hij wat de boer van Bouwlust betrof wel mee terug nemen en hij legde hem bij thuiskomst weer op de tafel. Zijn vrouw Jannetje bemerkte dat de inhoud er nog in zat. Blijkbaar wist Van Dijke dat ze moeite hadden om aflossing en rente opzij te leggen.

De kinderen van Willem en Jannetje, vooral de oudste, waren in de stad opgegroeid en keerd-en, toen ze tot de trouwdag kwamen, terug naar de stad. Willem Jan, Jan Willem, Leuntje Hendrika, Janna en Hendrika, ze keerden alle-maal hun geboorte-dorp de rug toe en zochten een bestaan in de stad. Jacobus, de jongste, bleef bij zijn ouders en kreeg verkering met Lijntje Noorthoek. Het was kort voor de Eerste Wereldoorlog toen ze kennis aan elkaar kregen. Niets buitengewoons, maar Kobus, geboren in 1895, moest voor de mobilisatie opkomen. Al hoorde men op onze landsgrens het gebulder van de kanonnen, Nederland bleef bewaard voor de zware gevechten. Onze jongens bleven echter paraat. Kobus mocht wel eens een enkele keer naar huis en juist op het thuisfront maakte hij brokken. In het garnizoen kreeg hij bericht van zijn vriendin Lijntje dat ze in verwachting was. Net zo goed als de zware gevechten in België, kwam ook dát openbaar en ze moesten er bij hun ouders mee voor de dag komen.

Een hevig verlangen

De oudste broer van Kobus woonde in Den Haag en had het intussen tot chef in de bakkerij van de bekende fabrikant Paul Keijser gebracht. Hij hoorde van zijn ouders over de situatie waarin zijn jongste broer verkeerde en bood hem direct de helpende hand: "Kobus, je kunt bij ons in de bakkerij komen werken, maar dan moet je in Den Haag komen wonen. Ik zal voor een woning voor jullie zorgen", zo schreef hij in een kort briefje naar zijn jongste broer. Inmiddels zag de kleine Wim op oudejaarsdag 1917 bij opa Gerard Noorthoek en opoe Leuntje Quist in de Achterstraat het levenslicht. Ze waren intussen een aantal maanden getrouwd. Kobus en Lijn hakten de knoop door. Met goedvinden van hun ouders gingen ze begin december 1918 naar Den Haag en bij Paul

Keijser leerde Kobus het bakkersvak. De jonge bakkersgezel kwam elke keer opnieuw grappende thuis bij zijn eveneens opgeruimde jonge vrouw. Ze was nog maar 18 jaar oud. Ze stak het niet onder stoelen of banken, dat ze verlangde om een keer naar Flupland te gaan. Toen ze eenmaal hun geboortedorp een keer bezocht hadden met de kleine Wim werd het verlangen nog sterker. Lijntje verlangde terug naar huis. Kobus had het bijzonder goed naar zijn zin en nu dit. Goede raad was duur. Hij had een contract van minimaal één jaar en "waar vind ik werk", zo vroeg hij zich af. Het was intussen augustus 1919. Kobus zag wel in, dat hij zijn vrouw dit niet kon aandoen. Ze kwijnde weg van heimwee.

Neeltje Luijk

Toen ze weer een keer enkele dagen bij hun ouders waren glipte Kobus er even tussenuit om een enkele bekenden op te zoeken. In de Voorstraat stapte hij de bakkeswinkel van Dingenus Remeijn binnen. Kobus kende hem en hij liep meteen naar de bakkerij en vertelde hem dat hij met een probleem zat: "Ik wil terugkomen naar Flupland Dingenus, mijn vrouw kan het niet gewend worden in Den Haag", zei Kobus. "Man, je komt als geroepen", zei Dingenus. "Ik zal je eens wat vertellen. Je komt bij mij werken, wij hebben geen kinderen; jullie kunnen binnenkort mijn zaak overnemen. Wij willen er uit". Kobus wist natuurlijk niet wat hij hoorde en maakte zijn vrouw deelgenoot van het gesprek dat hij met Dingenus had gevoerd. Het was bijna te mooi om waar te zijn, maar hij kon het niet verzwijgen. Toen hij het verteld had zei Lijn: "Maak er dan maar direct werk van, geen gras erover laten groeien". Kobus praatte er nog over met zijn vader en ook die gaf hem de raad om er maar gauw werk van te maken. Nog dezelfde dag ging bakkersknecht van Dommelen terug naar het molenhuis aan de Voorstraat waar al meer dan 150 jaar het brood voor de Fluplanders werd gebakken met meel van de molenaars Willem, Cornelis en weer een Willem Meijer. Teruggekeerd bij Remeijn vertelde Kobus dat hij graag op zijn aanbod in wilde gaan. Intussen had de broodbakker er met zijn vrouw Neeltje Luijk ook al over gepraat dat hij met een serieuze koper gesproken had. Dat viel bij Neeltje koud op haar dak. "Dat kun je nu wel zeggen, maar ik ben er ook nog". Een paar uur later ging opnieuw de winkelbel. Dingenus zou het hem voorzichtig uitleggen dat zijn vrouw nog even aan wilde zien. Neeltje dacht daar anders over. Korte metten: "Nee Kobus, we blijven er nog in, we stoppen er nog niet mee". Kobus reageerde verontwaardigd: "Ja, maar Dingenus heeft het gezegd". "Ja, dat kan wel, maar we stoppen nog niet en we gaan er nog niet uit". Kobus liet zich niet uit het veld slaan en zonder omwegen zei hij tegen Neeltje: "Dan koop ik hier op het dorp een woning en dan ga ik voor mezelf een bakkerij beginnen". Dat was voor Neeltje even slikken.

De eerste steen

Willem van Dommelen, de chef in de bakkerij van Paul Keijser in Den Haag, heeft met zijn baas de vervelende situatie waarin zijn broer Kobus verkeerde besproken. Die had begrip voor de positie van zijn knecht en hij hoefde zijn jaar niet uit te dienen. Op 25 augustus 1919 zijn Kobus en Lijntje teruggekeerd naar Flupland. In de Achterstraat was een pand leeggekomen door het vertrek van kleermaker Izak van Nieuwenhuizen en zijn vrouw Adriana Hengstmengel naar Tholen. Wim van Dommelen was toen nog geen twee jaar oud, maar uit overlevering van zijn vader weet hij precies hoe vader en moeder Van Dommelen in de woning waar hij nu nog woont zijn begonnen. Hij vertelt: "Vader heeft hier een bakkerij achter laten bouwen door 'de Iengelvaertjes'. Dat waren de metselaars Arend en Adriaan Engeltaart. Arent zei tegen vader: "Kobus, moet er nog iemand de

eerste steen leggen?" "Nee, zei vader, daar hebben we het nog niet over gepraat. "Dan doe ik het" zei Arent gekscherend en terwijl hij een volgende steen inmetselde wenste hij vader toe dat hij er maar veel broden in mocht bakken". Toen de bakkerij klaar was werd het voorkamertje van de woning, nu Achterstraat 36, ingericht tot winkel. Wim vertelt op de manier zoals we dat ook vroeger van zijn vader gewend waren. 'Geboren vertellers', zo kunnen we ze typeren. "Zo is vader hier in dit pand begonnen met het bakken van zes broden. Wekelijks liep dat op totdat het een goed beklante zaak werd. Eerst was dat zomaar voor de familie, maar toen werd er al snel gezegd: "Kobus is terug gekomen naar Flupland en is een eigen bakkerij begonnen". Zo is dat gegroeid. Je had bijvoorbeeld Karreveld, die gezinnen waren bijna allemaal klant bij ons. Als de school uit kwam stond de winkel vol met kinderen uit het Karreveld en van de gezinnen langs de Zuiddijk. Soms gebeurde het dat een meisje met twee vierponders onder haar armen van ons vandaan met haar vriendin naar de winkel van bakker Braam ging, waar zij de broden weer meenam voor háár ouders. Daar had je niet eens erg in. We hebben het met de vijf bakkers onder elkaar altijd goed kunnen vinden. De mensen moesten allemaal hard werken. Ze kwamen om half negen al voor de eerste keer thuis schaften. Stapels brood werkten de mensen naar binnen om hun mannetje te kunnen staan. Ze moesten van brood leven, want beleg konden ze meestal niet betalen". Gevoed door het feit dat vader Willem van Dommelen geliefd was en bekendheid genoot in zijn dorp hadden Kobus en Lijn op Flupland een goed bestaan. Wim vervolgt: "Het tarwemeel, dus ongebuild, namen we altijd af van Chris Meijer, 'de meulenaer'. Elke maandag kwam hij het meel afleveren en nam dan het oude brood mee voor veevoer".

Op cursus

Of alle gezinnen aan hun verplichtingen konden voldoen? Daar is Wim van Dommelen duidelijk in. Ze kenden hun klanten, maar in de jaren dertig, de beruchte crisisjaren, toen had je veel grote gezinnen waar soms alleen de kostwinner van mocht werken aan een werkverschaffingsproject. "Nee, dan stonden er meerdere klanten in het krijt, maar we wisten vooruit dat ze toch zouden betalen. Maanden lang zaten ze aan de dijk omdat ze geen werk hadden. Maar wij hielpen de gezinnen totdat ze in de zomer met z'n allen op het land in de zilveruien wat konden verdienen. Dan werd het afbetaald, maar daarna begon het weer! Zo leefden die mensen toen. Daar zijn we nooit één cent aan tekort gekomen. Als de mensen weer geld hadden kwamen ze betalen en bleven klant", vertelt Wim van Dommelen op een smakelijke manier.

begon het weer! Zo leefden die mensen toen. Daar zijn we nooit één cent aan tekort gekomen. Als de mensen weer geld hadden kwamen ze betalen en bleven klant", vertelt Wim van Dommelen op een smakelijke manier.

"Ik was twaalf jaar en ben direct na de lagere school bij vader in de bakkerij begonnen. Ik wilde graag eerst bij een andere bakker in de leer, maar daar wilden mijn ouders niets van weten. "Nee hoor", zei moeder, "blijf maar bij ons, we kunnen je goed gebruiken". Toen ik in de zaak kwam gingen we ook bezorgen en dan moest ik bijna bij alle mensen zijn in Karreveld en aan de Zuiddijk, heel de rij. Ik heb wél een cursus voor bakker gevolgd in Bergen op Zoom. Dat was bij een particulier. Ik ben op de tentoonstelling van de Ramp geweest en daar was

Erik Rotte van Omroep Zeeland. Daar wilde ik graag kennis mee maken, omdat ik bij iemand met dezelfde naam de cursus heb gevolgd. De man waar ik les van kreeg was proefbakker bij Zeelandia te Zierikzee de fabriek voor bakkerij-grondstoffen. Dat was een oom van Erik Rotte. Ze waren met drie broers en ze woonden in Oosterland. Twee zijn er naar Zeelandia gegaan, één was bakkerijleraar en de ander proefbakker. Het waren prima vakmensen".

Over de lange periode die Wim bij zijn vader en later in eigen bakkerij heeft gewerkt weet hij veel te vertellen: "Vader bakte ook wel eens een alledaags koekje en speculaas, maar verder deed hij daar niet veel aan. Maar nadat ik de cursus had gevolgd bakte ik 12 verschillende soorten koekjes. Dat liep geweldig, ook de speculaas. Het speculaasrecept had vader – ondanks dat hij zijn zaak nog niet kon overnemen - van Dingenus Remeijn gekregen. Dat was een bijzonder goed recept, veel mensen kwamen bij ons om speculaas en dan namen ze ook nog wel wat anders mee. Eerst maakten we die lekkernij op de speculaasplank maar dat was niet bij te benen. We hebben daar toen een machientje voor gekocht. Zo hadden we ook voor bolussen en beschuit ons eigen recept. Gewone beschuit en stokbeschuitjes, ze waren heerlijk. In de winkel stond een grote trommel waar ze goed vers in bleven. Vertegenwoordigers hebben wát dikwijls gevraagd om beschuit te mogen leveren, maar die wilden de klanten toen niet. Aanvankelijk moesten we alles met de hand kneden. De bloem werd met een baal tegelijk in de trog gedaan, water en gist erbij en je ging kneden. Vooral in de zomer was dat zwaar werk en liep het zweet met stralen van je hoofd af". Wim herinnert zich dat er een kneedmachine werd aangeschaft toen hij voor zijn nummer in militaire dienst moest. In Oss werd hij ingedeeld bij het korps motorrijders. Vader van Dommelen schreef heel trots aan zijn zoon dat hij dat wonderlijke apparaat had aangeschaft. Nog nooit was Wim voor die tijd van huis geweest.

"De moeilijke tijden volgden elkaar op", zo gaat Wim verder: Na de crisisjaren is de oorlog gekomen en toen kregen we gebrek aan grondstoffen. Voornamelijk boter en suiker, daar was moeilijk aan te komen. Maar Jan de Waal was toen al bezig met zijn koekjes voor de handel, zodat hij een grotere toewijzing van suiker had dan wij. Aan de andere kant was Jan nonchalant met zijn voorraad bloem. Het gebeurde wel dat hij onverwachts zonder zat en dat zijn vrouw Pietje belde of ze bij ons een baal konden lenen. Dat gebeurde wel meer, maar dan was De Waal voor vader ook de beroerste weer niet om hem een halve baal suiker te geven. Hij had een grote toewijzing, hoe hij het gedaan kreeg, je begrijpt het niet". Wim heeft er duidelijk nog plezier in als hij over de tijd van 60 jaar geleden vertelt.

Het stoken van de oven

De "musterd" - dat waren takkenbossen van naaldhout - om de oven warm te stoken werd uit Brabant met een auto aangeleverd en door de gang naar achter gedragen. Als het voor of na schooltijd was, dan wemelde het van de schoolkinderen. Ze wisten dat ze voor het helpen een koekje en een paar snoepjes kregen. Achter in de tuin werd de musterd op een klampje gezet. Later hebben we aan Adriaan Verwijs gevraagd of we er mee door het pad langs zijn landbouwschuur mochten. Dat was geen bezwaar en daarvoor kregen ze dan 's zaterdags een krentenbroodje. De oven warm stoken met musterd was theoretisch niet te leren. Dat was puur vakmanschap. Als de kruin van de oven wit ging kleuren was hij op temperatuur. Er stond geen warmtemeter op".

Bakker Van Dommelen had altijd wel wat voorraad, maar tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog konden ze geen musterd meer krijgen. Sint-Philipsland was toen nog bezet

gebied en er kwamen ook wel eens Duitse soldaten in de winkel. Kobus zei tegen die kerels dat hij gebrek aan takkenbossen had om zijn oven warm te stoken. Hij zei dat op een wat indringende manier, zodat de Oosterburen aan het nadenken gingen. Helemaal onwetend dat Wim ook deel nam aan het Ondergrondse Verzet vertelden ze tegen vader Kobus dat er op de tramhaven bij het Zijpe een grote stapel lege munitiekisten stond. "Die mag je ophalen bakker" begreep Kobus van de mannen, die net zo sterk als destijds bakkersvrouw Lijntje Noorthoek, naar huis verlangden. Baander Johannes Kunst werd ingeschakeld om de kisten met paard en wagen op te halen. Een volle wagen brandhout - ze moesten de lading met touwen pongeren om het erop te houden - leverde loonwerker Kunst bij de bakkerij van Van Dommelen af. Het gebrek aan stooksel was zo nijpend dat bakker Leen Clarisse van de Voorstraat een wagen stro liet komen. "Dat werkte niet", zo herinnert Wim van Dommelen zich. Vader zei: "Het is alsof het brood in het maanlicht gebakken is". De vloer werd warm, maar de kruin niet".

Willem van Nieuwenhuijzen rooide destijds een aantal bomen en daar kregen de bakkers de musterd van. Omdat die nog erg groen was werd ze eerst óp de oven gelegd om ze te kunnen stoken. De bevrijding in november 1944 naderde en het werd voor de bakkers tegelijk het einde van het musterdstoken. Wim van Dommelen vertelt daarover: "We wisten een adresje van iemand die voor een apparaat kon zorgen, een vlammenwerper waar we de oven mee konden warm stoken. Naast de prijs moesten we er nog een aantal kilo's boter bij geven, maar daar konden we wel aan komen. De olie werd door Piet van den Berg met een vat tegelijk geleverd". Wim herinnert zich dat ook bakker Leen Clarisse kwam kijken. Het was in de tijd dat Machiel Stols de bakkerij van Clarisse heeft overgenomen en zij zijn toen ook op olie overgegaan. Het was kort na de bevrijding.

Wim en Catrien van Dommelen-Gort.

Regeringsbrood

We bakten toen drie soorten brood. Wit en tarwe, maar ook hebben we nog een poos "regeringsbrood" gebakken. De binnenlandse tarwe toen was schaars en er werd dan erwtenmeel door de tarwebloem gemengd. Later kwam er weer invoer uit Canada en was dat over. Dat was Manitobatarwe, geweldig goede tarwe om brood van te bakken".

Wim van Dommelen en Catharina Gort zijn op 16 februari 1950 getrouwd nadat Bram Verwijs ze enkele jaren daarvoor in het Schooldreefje bij zijn schoonvader Abraham van Oeveren op een verjaardag had gekoppeld. Misschien een vreemde benaming, maar Wim is naast brood- en banketbakker vanaf zijn jonge jaren een verwoedt duivenmelker. In die wereld is de naam koppelen niet vreemd, dus vandaar! Wim en Catrien gingen plannen maken. Een stuk aan de bakkerij bouwen, een nieuwe oven laten zetten,

een mooie winkel en twee opgeruimde jonge mensen. Dat was zo'n beetje de profielschets die ze voor ogen hadden. De zaak ging over van vader op zoon en Kobus bleef met veel plezier in de bakkerij bij zijn zoon Wim en schoondochter Catrien helpen.

Ruim twee jaar later kwam de Watersnoodramp waardoor ook aan de bakkerij en de winkel van bakker Van Dommelen de nodige schade werd aangericht. Wim vertelt: "De fabrikant van de oven heeft al snel contact opgenomen en gevraagd hoe het bij ons gesteld was. Ik vertelde ze dat het water tegen de zolder had gestaan en dat de oven van zijn plaats was geschoven. Kort daarop, toen onze woning met een auto te bereiken was, hebben ze de oven opgehaald en gereviseerd. We zijn ontzettend goed door deze fabrikant geholpen.

Bij Jan de Waal

Het duurde wel een hele poos voor we weer konden bakken. Jan de Waal had de minste schade. Hij kon als eerste zijn bakkerij weer in gebruik nemen en was zo gastvrij dat de andere Fliplandse bakkers Beneker, Braam, Stols en wij bij hem konden beginnen met bakken. Zodoende konden we onze klanten weer aan brood en gebak helpen. Alle klanten kregen bericht dat er in het dorp weer vers brood werd gebakken".

Wim van Dommelen bracht uit Bergen op Zoom de gereviseerde motorfiets van zijn neefs Gerard en Machiel Noorthoek mee en voordat hij deze bij hen afleverde ging hij nog even bij de boeren en arbeiderswoningen in het buitengebied langs om ook daar te zeggen dat er weer brood etc. bezorgd zou worden. Op de Oostdijk bij de boerderij Vredenburg van Kees Stols ging het fout. Een stuk weidedraad haakte achter zijn voetsteun, waarna Wim met motor en al over de kop sloeg. Met pijn op de borst en veel blauwe plekken kon hij enkele weken zijn collega's in de bakkerij niet ter zijde staan, maar vader Kobus viel voor hem in. Aan wie was het meer toevertrouwd dan aan hem om de dorpsbakkers te inspireren om met nieuwe moed de blauwgeruite schort voor te doen en de klompen deeg in bakblikken de oven in te schuiven. Het water in de Krabbenkreek moest echter nog vele keren op- en afgaan voordat de vijf Fliplandse bakkers hun eigen vertrouwde bakkerij weer in gebruik konden nemen. De solidariteit was groot onder de middenstanders en ook onder de bakkers. Door Eendracht Sterk, dat zou later nogmaals blijken. Hard, heel hard moesten de Fluplanders werken aan het herstel van de dijken, aan de opruiming en aan de wederopbouw. De vierponders en zestienonsen vlogen de deur uit voor de hongerige magen. Sint-Philipsland werd herbouwd, de landbouw mechaniseerde, meer dan honderd mannen gingen dagelijks met bussen op en neer naar de Rotterdamse havens. "Harde werkers", zei men daar. Ja, ze waren het gewend. De lonen gingen snel omhoog, grote veranderingen hadden plaats na de Ramp van 1 februari 1953. Een zakje patat en een ijsje drongen zich aan de kinderen op. Schoorvoetend kwam ook de frietpan in de keuken en de chips in de schappen. In plaats van de grote broden vroegen de klanten om een achtje wit of een pondje bruin. De omzet werd minder. Daarbij opgeteld, de supermarkten waren in opkomst en de mobiliteit werd groter.

Door Eendracht Sterk

Dat was de oorzaak dat ook de vier Fluplandse bakkers rond te tafel moesten om op de voor hun zo economisch mogelijke manier de concurrentie de baas te kunnen. Jan de Waal had met zijn zoons Jan en Dim in 1959 zijn bakkerij en winkel al verwisseld voor een banketfabriek, voornamelijk bokkenpootjes, op het industrieterrein in Tholen. Sint-Philipsland durfde de van oorsprong Bruinisser bakker en zijn Fijnaartse vrouw geen industriegrond te verkopen.

Ook Johan Beneker kon zich niet vinden in fusie en ging zelfstandig verder. Voor de anderen was er geen andere keus. De fusie werd in september 1963 een feit. Wim van Dommelen had inmiddels al een naam verzonnen: "D.E.S.", waren de letters die ervoor

stonden: Van Dommelen, Everaers en Stols, zo had hij creatief bedacht, maar in meerdere mate hadden de bakkers "Door Eendracht Sterk" voor ogen. Dat hebben ze met hun vrouwen nog een flink aantal jaren mogen ervaren. Ook voor de bewoners van Anna Jacobapolder gingen ze bakken omdat ook daar de twee al op jaren gekomen broers Johannes en Ko Everaers en hun huishoudster Johanna Mol de bakkerij hadden gesloten. Eerst huurde de nieuwe Fliplandse firma de winkel van de gebroeders Everaers om op gezette tijden de klanten in De Polder te kunnen bedienen. Dat werkte goed, maar kort daarna gingen Piet en Jo van der Reest-Goudswaard in hun kruidenierswinkel het brood voor de D.E.S. verkopen.

Zo komen we aan het einde van het gesprek met Wim en Catrien van Dommelen. Als schippersdochter heeft ze altijd met veel plezier achter de toonbank gestaan. Naast de klant helpen aan het dagelijks brood en voedsel zijn beiden er van overtuigd dat een sociale functie in dat beroep er gewoon bij hoort. Wim en Catrien genieten van hun oude dag tegenover de kerk waar opa Willem van Dommelen honderden keren achter de lezenaar stond om een preek te lezen. Bij voorkeur nam hij dan een van de boeken van Wulfert Floor, de landbouwer van Driebergen mee. Die waren eenvoudig en dat was Willem ook. Ze bewonen nu nog steeds hetzelfde pand dat Kobus en zijn toen zo gelukkige vrouw Lijntje Noorthoek in 1919 van kleermaker Izak van Nieuwenhuijzen kochten.

Aanvullingen en correcties ledenlijst

Sinds de vorige publicatie hebben zich 13 nieuwe leden aangemeld. U vindt ze op de lijst vanaf nummer 231. We heten de nieuw leden van harte welkom.

231	Beurkens, A.W.	Rijsbergen
232	Vaders, J.H.W.	Houten
233	Nieuwlink, P	Soest
234	Dijke, K.W. van	De Heen
235	Meijer, M.C.	Sint Philipsland
236	Kik-Krijger, J.	Sint Philipsland
237	Ruijter, E.S. de	Sint Philipsland
238	Meijer, A	Sint Philipsland
239	Meijer, M	Sint Philipsland
240	Beurkens, J.	Spijkenisse
241	Bruijnzeel, D.	Sint Philipsland
242	Verwijs, T.	Slootdorp
243	Halum, P.J. van	Sint Philipsland

Geen lid meer:

94	Mol, C.	Sint Philipsland
210	Oeveren, A.J. van	Sint Philipsland

Agenda

donderdag 27 maart 2003 - Algemene Ledenvergadering in Dorpshuis "de Wimpel".Dhr. J van der Ster hoopt dan zijn bijzondere interessante reportage: "De berging van de Kursk" te laten zien
zaterdag 26 april 2003 - Inloopochtend Verenigingsgebouw Schoolstraat 9.30 tot 12.00 uur
woensdag 14 mei 2003 – Vergadering werkgroep Dialect Verenigingsgebouw Schoolstraat 13.30 uur

DE ZÊÊUWSE TAELE (HET SUPPLEMENT)

Oans dialekt, êenvoudig, puur,
is gin folklore mae kultuur.
Zo lank egroeid van êêuw nêê êêuw,
de groste riekdom voe de Zêêuw.
Een waerdevolle erfenis
en dêêl van de geschiedenis.
Me vechte voe 't voortbestêên,
want dat mag nooit ten onder gêên!

In vroeger êêuwen, 'tis bekend
was 'tier bezit van 't bisdom Gent.
D'r was staatkundig ok verband
mie Vlaand're en het Zêêuwse land
De Cisterciënsers van Ter Doest
bediekten Zêêeland, toen nog woest.
De têêle wier mie Vlaams deurspekt
zo groeiden dan oans dialekt.

D'r is verschil van oord toet oord
in taelschat, zinsbouw, klank en woord.
Kenmerkend ok, dat oor je éé
de wisselieng van h en g.
Is't hulp of gup, is't hout of goud
is't held of geld en welbeschouwd
zo wete me in oanze stijl
't verschil nie tussen heil of geil.

Mae in de stad, da's de teneur
is 'tôôg-Ollans wè suprieur
Het Zêêuws is di nie populaer
da's plat en weinig elitaer.

Op de wieze van 't Zêêuwse volkslied

© C.M. Limonard-Martens

overgenomen uit Nehalennia, december 2002

Dit gedicht werd gemaakt t.g.v. het gereedkomen van het Supplement van het Zeeuws Woordenboek. Het manuscript werd overhandigd aan premier J.P. Balkenende op de Zeeuwse dialectendag, 19 oktober 2002 in "de Vroone" te Kapelle.

Mae a ze moe bin, ziek of zat
is dikkels êêl d'r woordeschat,
a bin ze aors zo goed gebekt,
gin Ollans mi, mae dialekt!

Je ôôrden't op je moeders schôôt
as kind was 't je dêêg'lijks brôôd.
Je waereld was't , je leefgebied
dir in kon je, emoties kwiet.
Dan kwam j'op school' en glad verkramp't
Wier 'tOllands in je kop estamp't.
Zodoende lêêrde je nochtans
de zwaere têêle Kanaäns

In '29 is 't bericht
wier 'n verenig' op'ericht
voe 'tonderzoek ni dialekt
een grôôts en jaerenlank projekt.
D'r wier mie liefde en geduld
deur velen liesten in' evuld.
Kwam nêê gedege onderzoek
't êêste Zêêuwse wordeboek.

'twas nie compleet, 'tmost an'evuld
da kost'n moeite en vee geduld.
Mae mensen, zeer toet aons geluk
Kom't Supplement op tied in druk.
Ouw ôôg in êêr je dialekt
praot 't mie liefde en respekt.
Da't bluuve mag van êêuw toet êêuw
De wens van ielke ronde Zêêuw!

Geschonken aan de heemkundekring:

L. van der Gouwe Archeologische vondst in de Krabbenkreek. Aardewerk kannetje.
Tevens drie foto's van de vindplaats

Heemkundekring 'Halchterth'

Jaarboek 2002 van de Heemkundekring van Halsteren –Lepelstraat.
Blijft gedenken 1953 – 2003.

J.M.G. Leune Geslacht Leune van Goeree-Overflakke en Tholen (deel 1: De afstamming van Cornelis Jan Leune (1918-1986), deel 2: Genealogie van het geslacht Leune tot circa 1945)

P. den Ouden Zeeland 40-45 – deel 1 door L.W. de Bree

C. Overwater Serie van negen boekjes uitgegeven door de provincie Zeeland. Zeeland in de Vroege Middeleeuwen, Van schandsteen tot straatkapel, Versterckt Zeeland, Zeeuwen tegen het water, De Romeinen in Zeeland, Zeeuwen te water - Sporen van een maritiem verleden, Zeeland in de prehistorie, Hoog van de toren.

S. Wagemaker Derde regionale Landbouwverslag – 1952. Landbouwgids 1954 en 1966. Gedenkboek van de Nationale en Internationale Landbouwtentoonstelling te 's Gravenhage in 1913. Gedenkboek voor de vrijwillige Landstormkorpsen, Luchtwachtdienst en Luchtafweerdienst – 1949.

Zelf aangekocht Genealogie Reijngoudt en Reyngoudt deel 1 – uitgave 2002. Hoogwater – 50 jaar na de Watersnoodramp, Inez Flaming. Overzetveren in Zeeland – Jhr.Mr. G.F. Sandberg

KWARTIERSTAAT van PIETERNELLA ELIZABETH van DIJKE (1920 - 1996).

I

1. **Pieterrella Elizabeth van Dijke**, geb./ged.(og) Sint Philipsland 20-12-1920/27-3-1921, huisvrouw, ovl./crem. Nijmegen/Beuningen 14/19-2-1996, tr. en tr.kerk (nh) Sint Philipsland 15-8-1952 Cornelis Overwater, geb./ged.(nh) Rotterdam 15-7/13-9-1925, landbouwkundige, zn. van Bastiaan Pieter, sleepbooteig./kapitein en Adriana Cornelia Landheer, huisvrouw.

Generatie II

2. **Adriaan Marinus van Dijke**, geb. Sint Philipsland 15-8-1883, ged.(og) ald., landbouwer hoeve 'Bouwlust', ovl./begr. Roosendaal/ Sint Philipsland 27-6/1-7-1963, tr. Sint Philipsland 16-11-1916

3. **Louwrina Willemina Mol**, geb./ged.(og) Sint Philipsland 8-10-1896/9-5-1897, ovl./begr. Apeldoorn/Sint Philipsland 8/13-4-1976.

Generatie III

4. **Adriaan van Dijke**, geb. Sint Philipsland 3-12-1849, ged.(og) ald., landbouwer hoeve Bouwlust, ovl.ald. 12-8-1920, tr. Sint Philipsland 15-5-1872

5. **Susanna de Bruyne**, geb. Zaamslag 23-7-1847, ovl. Sint Philipsland 24-2- 1929.

6. **Marinus Cornelis Mol**, geb. Sint Philipsland 31-8-1835, landbouwer hoeve Hooge Boomen, ovl.ald. 5-8-1914, tr.ald. 2-10-1884

7. **Susanna de Blaay**, geb. Baarland 23-3-1862, ovl. Sint Philipsland 26-2-1931.

Generatie IV

8. **Abraham van Dijke**, geb. Sint Philipsland 9-11-1814, landbouwer hoeve Bouwlust, ovl./begr. Sint Philipsland 12/16-3-1897, tr. Tholen 1-6-1847

9. **Caatje Geluk**, geb. Tholen 12-4-1824, ovl./begr. Sint Philipsland 24/27-2 1889.

Abraham kwam in het bezit van Bouwlust door aankoop van zijn broer Pieter, die de hoeve had geërfd van zijn oom en tante Pieter van Dijke Joh.zn. en Adriana van Oeveren. Pieter Adr.zn. kreeg later bekendheid als de eerste voorganger van de Afscheiden Gemeente van Sint Philipsland (thans Oud Gereformeerde Gemeente in Nederland). Van 1836 af, het jaar van zijn bekering, tot omstreeks 1840 was Bouwlust de plaats van samenkomst van deze gemeente. Dominee Van Dijke vestigde zich in het huis Voorstraat 38, dat ook uit de boedel van zijn oom en tante kwam.

10. **Pieter de Bruyne**, geb. Axel 23-9-1810 landbouwer te Zaamslag, hoeve de Torenberg (ook genoemd de Torenhoeve) en daarna op de Stelhoeve in de Stelhoek onder Bruinisse, ovl./begr. Sint Philipsland 5/8-5-1902, tr.(2) Axel 17-6-1857 Anthonia de Blaay, geb. Axel 9-8-1819, ovl. Sint Philipsland 30-7-1886, dr. van Rocus de Blaay (= 22), landbouwer en Susanna Wolfert (= 23), tr.(1) Axel 13-2-1845

11. **Geertruida de Blaay**, geb. Axel 5-12-1815, ovl. Bruinisse 9-10-1852.

12. **Abraham Mol**, geb. Sint Philipsland 5-7-1799, diaken 1829-1831 en 1834, ouderling in 1841, landbouwer Hooge Boomen, ovl. Sint Philipsland 30-5-1873, tr. Nieuwerkerk 24-4-1829
13. **Pieterella Berman**, geb. Nieuwerkerk 13-11-1810, ovl. Sint Philipsland 19-2-1851.
14. **Adriaan de Blaay**, geb. Axel 21-2-1835, ovl. Ada Michigan USA 26-5- 1901, tr. Axel 27-11-1856
15. **Elisabeth Nortier**, geb. Aardenburg 26-12-1834, ovl. Grand Rapids USA 10-8-1892.
- Het gezin vertrok op 19-4-1889 naar Noord Amerika op zoek naar een betere toekomst. Hun zoon Adriaan was reeds op 11 mei 1888 vooruit gegaan. De enige van het gezin die achterbleef was dochter Susanna (= 7), die op 2-10-1884 was gehuwd met Marinus Cornelis Mol (= 6). (J.Kempeneers, In den vreemde, jrg.3, nr. 4).

Generatie V

16. **Adriaan van Dijke**, geb./ged. Westkerke 1/8-1-1763, bel. Sint. Philipsland 19-3-1785, diaken ald. 1810-1812, ouderling 1819-1824 en 1829- 1829, landman, ovl. Sint Philipsland 3-2-1849, otr.(1) Sint Philipsland 1-1-1790 Jannetje Cornelisdr. Reyn-
goudt, bel. ald. 17-4-1790, ovl. ald. 26-9-1803, dr. van Cornelis Reyngoudt en Neeltje den
Braber, otr./tr. (2) Sint Philipsland 14/30-9-1804
17. **Maria van Oeveren**, geb. De Heen, ged. Steenberg 9-3-1783, bel. Sint. Philipsland 13-4-1805, ovl. ald. 27-3-1869.
- Op 11-3-1806 kocht Johannes van Dijke (= 32) van Neeltje Kuyper, weduwe van Jacob de Groen, de Reephoeve (Sint Philipsland), groot 112 gemeten 258,5 roeden voor £ 38.- per gemet (RA 5881, nr. 2, 4; RA 5885) t.b.v. zijn zoon Adriaan. Bij de boedelscheiding van zijn ouders op 2-3-1818 weigerde deze de hem gelegateerde Reephoeve voor f 150.- per gemet over te nemen (GA Tholen, not.arch. bundel 2814 nr.763). Dit was waarschijnlijk omdat hij reeds grote schulden aan de boedel had. De hoeve werd verkocht aan Machiel Mol (= 24), de 'Schout' van Sint Philipsland en schoonvader van Adriaan's broer Cornelis. Adriaan pachtte per 1-3-1826 de boerderij Bouwlust van zijn broer Pieter (GA Tholen, not. arch. bundel 2897 nr 90). Pieter was gehuwd met Adriana van Oeveren, zuster van Maria van Oeveren (= 17), Adriaan's tweede echtgenote. Bouwlust werd gelegateerd aan Pieter van Dijke, zoon van Adriaan, de later bekende dominee Van Dijke (GA Tholen, not. arch. nr. 2920(981) d.d. 30-9-1831).
18. **Adriaan Geluk**, geb. Tholen 23-6-1790, ovl.ald. 7-10-1861, tr.ald. 20-1-1808
19. **Maria van Oosten** (van Oost), geb. Tholen 2-10-1787, ovl.ald. 28-9- 1824.
20. **Meeuwis de Bruyne**, geb. Axel 15-10-1769, landbouwer Egelantierpolder, ovl. Zaamslag 7-11-1857, tr. Axel 9-4-1799
21. **Maria de Visser**, geb. Zaamslag 12-5-1780, ovl.ald. 3-7- 1855.
22. **Rocus de Blaay**, geb. Axel 23-6-1787, landbouwer, ovl.ald. 22-1-1857, tr. Terneuzen 21-9-1813
23. **Susanna Wolfert**, geb. Terneuzen 26-3-1793, ovl. Axel 25-12-1847.
24. **Machiel Mol**, geb./ged. Sint Philipsland 1/12-1-1749, belijd.ald. 1-4-1769, diaken ald. 1778-1780 en 1782-1787, ouderling 1799-1801, landbouwer, schout, ovl.ald. 12-5-1827, tr. 11-4-1774

25. **Aaltje Cornelisse Hage**, geb. St. Maartensdijk 30-12-1754, met. attest. vandaar 10-10-1774, ovl. Sint Philipsland 29-11-1838.

Machiel Mol moet een zeer ondernemend persoon en een handig en succesvol zakenman geweest zijn. Hij groeide uit tot een legendarische figuur, die tot tientallen jaren na zijn dood nog bekend stond als 'De Schout'. Hij wist de juiste zakelijke relaties te kiezen en hij verzamelde mede daardoor boerderijen en functies. Hij bezat bij zijn overlijden vijf hofsteden op Sint Philipsland: hij woonde op de Hooge Bomen en hij bezat daarnaast nog de Hermanshoeve, de Reephoeve, de Noordhoeve en Broedershof.

Hij was gezworene van de Oude Polder van 1784 tot 1787, in welk jaar hij zijn vader opvolgde als schout, dijkgraaf en kerkmeester. Hij was dijkgraaf van 1787 tot zijn overlijden in 1827. Machiel was schout van 1787-1810 en van 1817-1825. Van 1811-1813 was hij adjoint du maire en van 1825 tot aan zijn overlijden in 1827 burgemeester. Voorwaar een indrukwekkende opsomming, vooral als men in aanmerking neemt dat hij niet van welgestelde komaf was.

Als 25-jarige jongeman kocht hij op 26-4-1774 de 'Hermanshoeve' van de erfgenamen van Leendert de Bakker voor £ 900 (RA 5881 nr. 112). Hij leende daarvoor £ 800 tegen 4,5 % van Cornelis van der Lecq (RA 5882 nr. 113), een invloedrijk persoon waar hij nog vele malen zaken mee deed. In 1778 volgde de aankoop van een kavel van de boerderij van de Heer Johan Turcq (nu Broedershof) voor £ 96-9-2, 1/3 contant en de rest tegen 4 % (RA 5881 nr. 133) en in 1787 kocht hij uit de boedel van zijn vader diens enige landbezit, een kavel van 6 gem. 149 roeden van dezelfde boerderij voor £ 165-13-4 (RA 5881 nrs. 45 en 50). In 1794 kocht hij de 'Hooge Boomen' voor £ 2350. Waarschijnlijk was hij er al sinds 1784 pachter van.

In 1798 volgde 'Broedershof' voor £ 4854-17-0 (RA 5881 nr. 101) en in 1805 de 'Noordhoeve' voor £ 6000 (RA 5881 nr. 36). Tenslotte kwam, waarschijnlijk in 1818 na de boedelscheiding van Johannes van Dijke (= 32) en Neeltje Pieters Klippel (= 33), de 'Reephoeve' in zijn bezit. In totaal bezat hij in Sint Philipsland uiteindelijk 635 gemeten en 75,5 roeden.

26. **Leendert Berman**, geb. Nieuwerkerk 15-4-1786, landbouwer, ovl. Zierikzee 6-3-1842, tr.(2) Nieuwerkerk 12-3-1828 Adriana Giljamse (Gilja(a)ms), geb. Nieuwerkerk 29-1-1808, ovl. Rotterdam 30-3-1887, tr.(1) Nieuwerkerk 24-7-1807

27. **Louwerina Beije**, geb. Capelle 24-1-1790, ovl. Nieuwerkerk 2-4-1827.

28 = 22 (**Rocus de Blaey**).

29 = 23 (**Susanna Wolfert**).

30. **Izaak Nortier**, geb. Schoondijke 23-11-1813, landbouwer, ovl. Baarland 19-12-1863, tr. Oostburg 23-4-1834

31. **Maria Cappon**, geb. Oostburg 27-9-1806, ovl. Kapelle 1-6-1872.

Generatie VI

32. **Johannis van Dijke**, ged. St. Maartensdijk 9-9-1731, belijd.ald. 27-3-1755, ingek. met att. van Scherpenisse in Sint Philipsland 3-4-1773, diaken ald. 1784-1788, ouderling 1789-1795, landbouwer, ovl./begr. Sint Philipsland 10/14-9-1807, otr./tr. St. Maartensdijk 9/27-2-1759

33. **Neeltje Pieters Klippel**, geb. St. Maartensdijk, ged.ald. 12-1-1738, belijd.ald. 8-4-1757, ovl. Sint Philipsland 13-6-1817.

Uit de acta van de kerkeraad van St. Philipsland, van 1758 - 1776, dd. 3-4-1773: 'Ingekomen met att. Janus van Dijke en zijn huisvrouw Neeltje Klippel uit Westkerke en vertrokken met att. Leendert Klippel en zijn huisvrouw Petronella Cats met Pieter Klippel en Adriana Klippel naar Nieuw Vossemeer'. Leendert en Neeltje Klippel waren broer en zus.

Johannis kocht op 23 november 1789 van Petronella de Kok, wed. van François Johan Nebbens, wonende te Zierikzee, 'Een Hofstede bestaende in huys schuere wagenhuijs en verdere timmeragien met den nombre van 169 Gemeten 124 Roeden Landen en weyden staande en gelegen in deezen polder St. Philipsland, naast de landen van den Heere Borgem. J. Byleveld, Cornelis Daene en Jacob van Oeveren' voor tien ponden Vlaams per gemet, in totaal voor 1694 ponden 4 schellingen Vlaams. (RA 5881 nr. 74). Dit is de boerderij die later bekend werd als 'Bouwlust'. Het is waarschijnlijk dat Johannes in 1789 al pachter was, mogelijk als opvolger van zijn zwager Leendert.

Op 30 december 1805 koopt Johannis van Neeltje Kuiper, wed. van Jacob de Groen, een hofstede van 112 gemeten en 258 1/2 roe in de Oude Polder van Sint Philipsland, plus een huisje genaamd 'de Oude Brouwerij'. Eén kavel is 46 gemet, 129 roe, de andere is 66 gemet 129 1/2 roe. De prijs is 38 pond Vlaams per gemet of £ 4288.14.10 in totaal plus £ 100.- voor het huisje. Oplevering is in maart 1806 na het houden van een boedeldag. (RA 5881 nr. 2.4; RA 5885). Deze koop betreft de 'Reephoeve' t.b.v. zijn zoon Adriaan. Oplevering is in maart 1806, na het houden van een boedeldag.

Op 29 november 1789 koopt Johannes van Machiel Sloomaker een huis en erf gelegen tussen Marinus Reyngoud en Dirk Jasperse (nu Voorstraat 38) voor £ 60 contant (RA 5881 nr. 76). Op 16 juli 1832 kocht zoon Adriaan dit huis uit de boedel van zijn overleden schoonzuster Adriana van Oeveren voor f 1100 t.b.v. zijn zoon Pieter (GA Tholen, not. arch. nr. 2924 (1093, 1106)).

Johannes van Dijke was schepen van Sint Philipsland van 1773 tot 1807 en gezworene van de Oude Polder van 1793 tot 1807.

34. **Abraham van Oeveren**, geb./ged. St. Annaland, 21/26-3-1753, belijd.ald. 2-4-1774, winkelier Sint Philipsland, ovl.ald. 1-3-1837, otr./tr.ald. 11-6/4-7-1773

35. **Adriaantje Mol**, geb. Sint Philipsland 21-3-1755, belijd.ald. 2-4-1774, vroedvrouw, ovl.ald. 10-8-1832.

36. **Anthonie Geluk**, geb. St. Maartensdijk 21-11-1824, ovl. Tholen 13-1- 1824, otr. St. Maartensdijk 29-10-1779

37. **Maria Bogaart** (Bogert), ged. Tholen 19-10-1757, ovl.ald. 24-1- 1795.

38. **Johannis (Jan) van Oosten** (van Oost), geb. Wemeldinge, tr.(1) St. Annaland Willemina van Duren (de Jonge), otr./tr.(2) Tholen 22-6/ 13-7-1785

39. **Adriana Dronkers**, geb. Liefkenshoek.

40. **Jacob Meeuwisz de Bruyne**, ged. Poortvliet 23-9-1742, landman, ovl. Axel 16-12-1816, tr. St. Annaland 2-1-1766

41. **Geertruyd van den Bogaert**, ged. St. Annaland 8-1741, ovl. Axel 14-1-1791.

42. **Salomon de Visser**, geb. Zaamslag ca. 1753, ovl.ald. 23-8-1810, tr.

43. **Catharina Hamelink**, geb. Zaamslag 1759, ovl. Marck B 29-11-1824.

44. **Hendrik de Blaay**, geb. Terneuzen 1742, ovl. Axel 30-12-1808, tr. 23-9-1786

45. **Janna de Kraker**, ged. Axel 7-2-1762, ovl.ald. 5-6-1834.

46. **Hendrik Wolfert**, geb. Terneuzen 1759, ovl.ald. 23-4-1822, tr.ald. 11-4-1790

47. **Geertruy Bareman**, geb. Terneuzen 1769, ovl.ald. 5-5-1832.

48. **Marinus Mol**, geb./ged. Sint Philipsland/Nieuw-Vossemeer 10/19-10-1721, diaken Sint. Philipsland 1754-1758, landbouwer, ovl./begr. ald. 13/17-10- 1786, tr.(2) Sint Philipsland 10-6-1752 Adriana de Jonge, geb. Poortvliet ca. 10-6-1734, bel. 15-12-1755, ovl. ald. 27-9-1807, dr. van Willem Willemse de Jonge en J(oh)anna Adriaans van der Reest, tr.(1)

49. **Johanna Vroegop**, ged. Oud-Vossemeer 14-10-1714, begr. Sint Philipsland 11-4-1751.

Als jonge boer heeft Marinus het de eerste jaren nogal moeilijk gehad. Hij nam waarschijnlijk de pacht van de Noordhoeve over van zijn vader Michiel. Een jaar voor diens dood in 1753 waren er zeer grote financiële problemen en beslagleggingen waren het gevolg (RA 5879 B en RA 5885 E nrs. 108 en 109). Voor Marinus begonnen de problemen al direct in 1754, 1755 en 1756 met vorderingen van schuldeisers (RA 5879 B) en in 1756 met beslaglegging (RA 5885 E, nr 128) Daarna is het waarschijnlijk wat beter ge-gaan tot zijn dood in 1786. In 1778 was hij zelfs in staat een kavel grond van 6 gemeten 149 roeden, behorend tot de boerderij van de Heer Johan Turcq (nu Broedershof), voor £ 11 per gemet aan te kopen (RA 5881 nr. 134). Zijn zoon Michiel deed dat op dezelfde dag ook. Deze had overigens al in 1774 een complete boerderij gekocht!

Marinus Mol bekleedde diverse openbare functies in Sint Philipsland. Van 1754 - 1784 was hij schepen en van 1784 tot aan zijn overlijden in 1786 was hij schout, dijkgraaf en kerkmeester (H.Uil, 1990).

50. **Cornelis Izakse Hage**, ged. St. Maartensdijk 11-7-1723 landbouwer op de hoeve "Grote Mouterij" (mute = molenaar) in Ravensoord, ovl. St. Maartensdijk 6-3-1780, tr.ald. 8-2-1752

51. **Adriana van Oeveren**, ged. St. Maartensdijk 23-10-1731, ovl.ald. 30-1-1783.

52. **Jacob Berman**, geb. Nieuwerkerk 30-10-1757, schout, tr.ald. 20-1-1785

53. **Pieterella van den Hoek**, geb. Serooskerke 4-6-1752, ovl. Nieuwerkerk 27-2-1824, tr.(2) Nieuwerkerk 9-7-1801 Jan van der Stolpe, ged. Nieuwerkerk 9-4-1771, landbouwer Zeemanslust, ovl. Nieuwerkerk 9-7-1828.

56. = 44 (**Hendrik de Blaay**).

57. = 45 (**Janna de Kraker**).

58. = 46 (**Hendrik Wolfert**).

59. = 47 (**Geertruy Bareman**).

60. **Johannes (Jean) Nortier**, geb. St. Kruis 16-6-1784, landbouwer Schoondijke, ovl. Middelburg 2-6-1831, tr. Schoondijke 19-7-1810

61. **Elisabeth Haartsen**, geb. Schoondijke ca. 1783.

62. **Daniel Cappon**, geb. Cadzand 1-11-1761, landbouwer, ovl. Oostburg 29-11- 1832, tr.ald. 13-4-1794

63. **Elisabeth Cappon**, geb. Waterlandkerkje 8-10-1768, ovl. Oostburg 25-2-1837.

N.B. Deze kwartierstaat is samengesteld door Kees Overwater. De gegevens ervoor zijn mede afkomstig van J.C.W.Jobse, A.J.Witte, Dr. W.H.Mol, A.J. Berman, M. Oudesluis en Zeeuwse Kwartierstaten.

De bakkers op Sint-Philipsland (2)

In het vorige nummer namen we u mee in het ontstaan en het verdere reilen en zeilen van de Sint-Philipslandse bakkerij Van Dommelen waar vader Kobus en zoon Wim hun boterham lange tijd in bakten en verdienden. We hebben daarin opgemerkt dat er in een doodgewoon dorpswinkeltje een heleboel historie verborgen ligt. Daarmee bereiken we ons doel met de orale historie, de overlevering van onze ouders en grootouders. Aan ons is de opdracht dat voor de dag te halen. Welnu, dat is ons bij Wim van Dommelen goed gelukt. Veel gegevens over deze winkel, die in 1963 zijn deuren sloot vanwege een fusie, staan op papier en worden bewaard in veel archieven. Zelfs in de Koninklijke Bibliotheek.

Deze keer gaan we aan de hand van een interview met mevr. Neeltje Stols-Faasse, in de volksmond 'Nel van Machiel', de geschiedenis van de bakkerij van Machiel Andries Stols (1914-1995) proberen uit te pluizen.

Voordat Machiel het woon/winkelpand met de bakkerij in 1945 van zijn baas kocht was er menig brood gebakken in het pand waar het Kerkdreefje zich afsplitste naar de Schooldreef. Het gebouw Voorstraat 4 is een van de jongste panden op de Voorstraat. In 1804 werd voor dit huis, toen eigendom van de diaconie, 5 schellingen betaald voor rekening van de huisschatting. Het betrof een nieuw gebouwd huis.¹

Kort voor 1860 vestigde zich in het pand, nu Voorstaat 8, dus twee panden van ons te bespreken pand vandaan, broodbakker Damis Everaers, getrouwd met Adriana Grootenboer. Ze hadden een talrijk gezin. Deze bakker was een zoon van ds Samuël Jacobus Everaers, die 2 januari 1842 te Sint-Philipsland op 65-jarige leeftijd is overleden.

Adriana Everaers-Grootenboer zette de bakkerij in het pand, nu Voorstraat 8, nadat haar man in 1864 was gestorven nog tot circa 1880 met haar kinderen voort. Ze verhuisde daarna met haar kinderen naar een ander pand in de Voorstraat, waar de schoorsteen van de oven nog menig jaar zou roken. Het was op de plaats waar in 1963 de gefuseerde bakkers Van Dommelen, Everaers en Stols gezamenlijk verder gingen, nu Voorstraat 44. In een volgend artikel hopen we deze locatie in ruime mate voor het voetlicht te halen.

Eén zoon van het echtpaar Everaers-Grootenboer, namelijk Frederik Cornelis, bleef achter op de plaats waar zijn ouders al meer dan twintig jaar het brood over de toonbank hadden geschoven. Frederik trouwde te Ouwerkerk op 12 december 1877 met Leentje Hack. Hij was vooruitstrevend en klaarblijkelijk kwam hij met de diaconie van de Hervormde kerk overeen om het pand naast het kerkhof over te nemen². Daarachter was ruimte genoeg voor uitbreiding en opslag van musterd. Alles leek zo voorspoedig te gaan. De bakkerij, twee panden van zijn nieuwe onderkomen verwijderd deed hij in 1879 over aan broodbakker Salomon de Bruijne, die te Sint-Philipsland trouwde met Lijntje van Nieuwenhuijzen. Blijkbaar zat het hem niet mee, want enkele jaren later woont De Bruijne bij dijkbaas Cent Reijngoudt in het achterhuis en staat ingeschreven als arbeider. Kort daarop vertrok de Bruijne met zijn gezin naar Krabbendijke.

Twee kinderen werden kort na het huwelijk geboren in het jonge gezin Everaers-Hack. De eerste, Damis, werd bij Leentjes moeder in Ouwerkerk geboren. Het tweede, een

dochtertje Maria Piaternella kwam ter wereld in de nog maar kort daarvoor in gebruikgenomen woning en bakkerij bij de ingang van het kerkdreefje. Nog maar een half jaar oud hun dochtertje Maria toen moeder Everaers haar echtgenoot op 32 jarige leeftijd in september 1880 naar het graf moest brengen. Blijkbaar beschikte de jonge weduwe over een flinke dosis doorzettingsvermogen. Ze woonden inmiddels in het huis van de diaconie naast het kerkhof en ruim een maand na de dood van haar man trok de in Nieuwvliet geboren 19-jarige bakkersknecht Cornelis Clarisse, die toen knecht was in Terneuzen, bij zijn bazin Leentje Everaers-Hack in huis. We gaan ervan uit dat dit pand in 1879, of begin 1880 als woonhuis en bakkerij door dit gezin in gebruik genomen is. Naast de zorg voor haar kinderen Damis en Maria, beiden nog maar heel jong, kon ze blijkbaar haar winkeltje exploiteren. Ze had een goede knecht aan Keesje Klare, zoals hij in de volksmond werd genoemd. Er groeiden niet alleen banden in de maatschappelijke sfeer, nee, tussen de knecht en de bazin ontstonden liefdesbanden wat tot gevolg had dat ze op 18 juli 1884 elkaar op het Fluplandse gemeentehuis het jawoord gaven. Als getuige liet Cornelis zijn oudere broer Adrianus overkomen, maar voor de rest liet hij de klant koning. Zijn 62-jarige overbuurman Jan de Nijs, en zijn goede kennissen dijkbaas Cent Reijngoudt en schoenmaker Theunis Bossers mochten zijn huwelijksakte mede ondertekenen als getuige.

Het leidt geen twijfel, de zaken liepen goed bij Kees en Leentje. In april 1885 werd zoon Cornelis Pieter geboren en in datzelfde jaar kwam bakkersknecht Quirijn Hage, die eerder knecht was bij bakker Abraham de Ruijter in de Achterstraat, bij Clarisse in dienst. Ook vrouw Leentje kreeg hulp met de komst van Elizabeth Braam uit Anna Jacobapolder als dienstbode. Zowel de knecht als de meid waren inwonend bij bakker Clarisse. Naast de twee kinderen uit het eerste huwelijk van Leentje Hack, werden er in het gezin Clarisse nog 8 kinderen geboren. Drie van de zes jongens kozen voor het bakkersvak Ook zoon Damis Everaers, die 7 jaar was toen zijn moeder hertrouwde, groeide naar vader Clarisse toe. Hij werkte en leerde in de bakkerij van zijn ouders het vak en na zijn huwelijk op 9 november 1905 met Piaternella Adriana Padmos zette hij een eigen zaak op in Anna Jacobapolder. Een dochter uit dit huwelijk, Leentje Hendrikse-Everaers (1908), die bekendheid kreeg met haar gedichten in dialect in de Eendrachtbode, woont thans nog in de Schutse te Sint-Annaland. Ook de kinderen Clarisse groeiden naar vader toe in de bakkerij, zodat de een de ander opvolgde met het stoken van de oven en het smeren van de blikken. Ook leerden zij bij andere bakkers in het Zeeuwse land de kneepjes van het vak. Op een van de meest karakteristieke plekjes van Flupland aan het einde van het Kerkdreefje kon men dagelijks de geur van het vers gebakken brood opsnuiven. Zowel de woning als de bakkerij grensde aan het oude kerkhof rond de uit 1668 daterende Hervormde kerk waar vanaf de bedijking in 1647 tot 1871 de doden werden begraven.³

Cornelis Clarisse werd op 4 mei 1861 geboren te Nieuwvliet, zijn vrouw Leentje Hack zag in Ouwkerk op 25 september 1852 het eerste levenslicht. Drie zoons, namelijk Cornelis, Izaak en Leendert kozen voor het bakkersvak. Zoon Adrianus, plaatselijk beter bekend als Janus Clarisse werd ondernemer in de bouw. Hij bekwaamde zich tot architect en aannemer. Pieter de Raat zette als aannemer zijn bedrijf in 1940 voort. Twee andere broers, Pieter en Izaak kozen voor een kantoorbaan en verlieten hun woonplaats. We stappen nu over naar zoon Leendert Cornelis, een altijd glunderende jongeman, die verliefd werd op zijn achterbuurmeisje, de schippersdochter Cornelia Metje Faasse. Ze

was naast twee levenloos geboren kinderen het enige kind van schipper Dingeman Marinus Faasse en Neeltje Johanna Kunst. Op 18 september 1924 gaven ze elkaar hun jawoord. Haar vader was kort voor haar huwelijk overleden, zodat moeder alleen achter dreigde te blijven. Dat vonden ze blijkbaar geen optie. Ook voor moeder Faasse werd nog een plaatsje in het pand van Clarisse vrijgemaakt. Kort daarop betrokken Jacob Kempeneers en zijn vrouw Neeltje Kempeneers-Kunst de woning van het gezin Faasse in de Achterstraat. Beide ouders bleven het laatst van hun leven in huis bij hun kinderen. Moeder Leentje Hack was op 19 juli 1921 gestorven. Haar man Cornelis Clarisse overleed op 3 juni 1930 en Neeltje Kunst, de moeder van Kneelja op 16 maart 1943.

Het was een goed beklante zaak, die vader Clarisse had opgebouwd. Het echtpaar behoorde tot de Hervormde Gemeente en ook zoon Leen en zijn vrouw Kneelja volgden hen naar deze kerkelijke gemeente. In die tijd kwam het maar weinig voor dat een jongen of meisje verkering kreeg met iemand van een andere kerk. Bij de ouders stuitte dat meestal op tegenstand. In het vorige artikel van bakker Van Dommelen konden we lezen dat zij vooral op de klanten van de Oud Geref. kerk waren aangewezen. Dat zal bij Clarisse juist andersom zijn geweest. Toch hadden zij onder hun klanten ook leden van andere gemeenten. Met een glunderende blik in de ogen en de nodige humor stond Leen zijn klanten in de bakkerij en in de winkel te woord. Ook Kneelja was een heel lieve vrouw. Dat bleef ze ook toen het op het einde van haar leven steeds moeilijker werd met haar gezondheid en opgenomen moest worden in het verpleeghuis A.B.G. te Bergen op Zoom. De dementie sloeg toe, maar de blijde blik op haar gezicht bleef als haar enige dochter Leentje haar dagelijks een bezoek bracht en iets lekkers voor haar meebracht. Ruim 20 jaar heeft zoon Leen de bakkerij van vader Clarisse geëxploiteerd. Er werd wel gemoderniseerd, maar tijdens zijn periode bleef de musterdklamp naast het huis van Willem Frederik de Vos (Vosje) aan de achterzijde staan. Dagelijks werd de oven met de takkenbossen warm gestookt.

Machiel Stols was van moederszijde de enige neef van Kneelja Clarisse-Faasse. Er stond slechts één huis tussen de woning van Machiels ouders en de bakkerij van Clarisse. Menigmaal was Machiel na schooltijd al in de bakkerij te vinden en hielp dan met het smeren van de blikken en andere karweitjes. Maar Machiel moest voor vader Abraham Stols na de lagere school naar de H.B.S. Verder leren, dat hadden zijn ouders met hem voor, maar Machiel miste de geur van de bakkerij en het vak waar hij reeds zijn zinnen op gezet had. Hij wilde graag bakker worden. Het was onomkeerbaar, na één jaar hield Machiel de Mavo voor gezien en ging bij neef Leen Clarisse voortaan als bakkersknecht aan de slag. Hij bleef er knecht van 1929 tot de dag van zijn trouwen op 13 september 1945. De crisistijd en de Tweede Wereldoorlog maakte Machiel mee in de bakkerij van Leen Clarisse. Beslist niet de makkelijkste tijden voor de bakkers en andere neringdoenden. De mensen hadden vanwege de grote werkeloosheid weinig te besteden en daarop kwam de distributie. De bonnentijd deed zijn intrede, er was een tekort aan graan, zodat er meel van peulvruchten door het tarwemeel werd gemengd. Regeringsbrood, noemde men de mik, die van dat mengsel gebakken werd. Een aantal mensen kon over tarwegraan beschikken dat door Chris Meijer, de laatste van een reeks molenaars Meijer, in de Fluplandse molen werd gemalen. Wie herinnerd zich niet de zakjes tarwebloem die 's morgens in de bakkerswinkels werden afgegeven of op de bank gezet met het naamkaartje eraan. Iedereen dacht natuurlijk dat zij 's avonds brood van

eigen meel op de plank hadden, maar of de bakkers werkelijk de zakjes tarwebloem allemaal individueel verwerkten tot brood, valt sterk te betwijfelen.

Zowel Leen Clarisse als zijn vrouw en knecht waren liefhebbers van zang en muziek. Hij was dirigent van de gemengde zangvereniging "Nieuw Leven", waar vaderlandse en algemene liederen werden gezongen. De bakker en zijn knecht bliezen ook hun toontje mee in de Fluplandse fanfare Concordia. Ook voor dat korps, dat kort geleden haar 100-jarig bestaan vierde, hanteerde Leen Clarisse geruime tijd de dirigeerstok. Vooral de jaarlijkse uitstapjes naar het concours zorgden voor een hechte band in deze vereniging.

We noemden het al, zestien jaar lang hielp Machiel in de bakkerij met het kneden van het deeg. Eerst met de hand, later kwam ook voor de bakkers de mechanisatie. De deegmachine was al een grote vooruitgang. Maar het sjouwen met de takkenbossen om de oven op kleur te krijgen bleef voor Machiel heel deze periode duren. Met de transportfiets en een grote mand voorop bezorgde hij ook dagelijks de bestellingen in het dorp en bij de klanten in het buitengebied. De broodconsumptie lag toen vele malen hoger dan nu. De landarbeiders zwoegden lange dagen in het land, zodat de knapzakken goed waren gevuld. Friet en snacks stonden toen nog niet in het woordenboek. Brood van de bakker en worst en spek van het zelf gemeste varken. Meestal stond dat op het menukaartje. Vandaar dat ook op een dorp met 1500 inwoners bij vijf broodbakkers de schoorsteen rookte.

Op zijn eigen dorp kreeg Machiel Stols kennis aan een meisje. Met name de Voorstraat was de plaats waar de jongens en meisjes op zaterdagavond ontmoetten. Misschien zijn daar ook de bakkersknecht en de dochter loodgieter en smid Willem Dingeman Faasse elkaar wel eens tegen gekomen. De verkeringstijd van Nel en Machiel bestreek in ieder geval de hele Tweede Wereldoorlog. In de periode dat hij knecht was verbleef hij de hele dag in het bakkersgezin. Hij was daar in de kost. Natuurlijk praatte Machiel wel eens over trouwen, maar hij zei dan tegen Nel: "Als ik hier of daar een bakkerij kan kopen, dan trouwen we hoor". Nel was het daar roerend mee eens. Ze vertelt daar over: " Tijdens onze verkeringstijd, voor 1945, woonde een oom van Machiel in Bruinisse. Hij was al gestopt met bakken, maar zijn zoon Machiel was hem opgevolgd als bakker. Vader Anthonie Stols hielp zijn zoon nog wel in de Bruinisser bakkerij in de oorlogsjaren, maar toen werd het eiland onder water gezet door de Duitse bezetter. Oom Toon Stols was tijdens de inundatie van Schouwen-Duiveland in Amsterdam geëvacueerd. In die periode kreeg zoon Machiel in Amsterdam een kantoorbaan, zijn vrouw kreeg daar kennissen en ze wilden liever niet meer terug naar Bruinisse.

tot hier

Bakkerij Stols

In mei 1945 kwam het eiland droog en de bewoners mochten terugkeren naar het zwaar getroffen dorp. Oom Toon Stols kwam op Flupland bij zijn broer Abraham dat nieuws vertellen, maar vertelde er ook bij dat zijn zoon genoeg had van het bakkersbestaan. Hij

wist dat Machiel bij Clarisse in de bakkerij werkte en had al besloten hem te vragen of hij de zaak wilde overnemen. Zo kon het gebeuren dat de bakkersknecht Leen Clarisse het aanbod kreeg om de bakkerij in Bru over te nemen. Hij had daar wel oren naar, maar wilde daar toch eerst met zijn aanstaande vrouw over praten. Zou jij op Bruinisse willen wonen?, kreeg Nel dezelfde avond nog te horen. Als dat moet Machiel, waarom niet, was het antwoord van de dochter van de Fluplandse smid Willem Faasse. Machiel vertelde haar dat Oom Toon had gevraagd te komen praten.

Ook Machiels' patroon Leen Clarisse vernam die voor hem toch wel tegenvallende boodschap. Hij had al lichte hartklachten, niet dat hij niet meer mocht werken, maar hij keek Machiel over zijn brillette aan alsof hij zeggen wilde: "Hoe kun je me dat nu aandoen". Machiel deed het zware werk in de bakkerij al en deelde hem meteen al mee dat hij in zijn situatie niet meer met een andere knecht ging beginnen. "Als we overeenstemming kunnen krijgen kun je mijn bakkerij ook overnemen", vertrouwde bakker Clarisse zijn knecht toe.

De volgende dag bracht Machiel het brood rond en stapte ook de winkel naast de smederij van Faasse aan de Zuiddijk binnen. "Nu moet je toch eens horen", zei hij tegen Nel. "Nu kunnen we ook de zaak van Clarisse overnemen. Diezelfde avond praatte het jonge stel over dit aanbod. "Ik ken hier de bakkerij, ik ken hier de klanten, al zovele jaren kom ik overal aan de deur, als ik eerlijk ben blijf ik liever hier. Machiel en Nel gingen niet naar Bruinisse. Op 13 september 1945 zijn ze getrouwd. De verkoop liep even vertraging op vanwege de geldsanering, maar tegen een redelijke prijs kreeg Machiel Stols de kans om de bakkerij waar eerst Cornelis Clarisse en daarna zoon Leen Clarisse het brood had gebakken, over te nemen.

"We hebben het altijd met plezier gedaan", verteld de bakkersvrouw 58 jaar later in haar gezellig ingerichte woning in het bejaardencentrum "De Rozeboom". "We hadden een druk bestaan, maar een hechte klantenkring. Jan Everaers was bakkersknecht bij Clarisse en is bij ons gebleven tot hij op leeftijd kwam dat hij meer wilde gaan verdienen. Toen is Adriaan Clarisse, een zoon van Izaak, uit Brouwershaven nog bakkersknecht bij ons geweest. Die moest echter naar huis komen omdat zijn broer ging trouwen. Dat was kort voor de Ramp van 1953. Daarna is Wim van den Berg bij ons gekomen en Adrie van der Est – ik zou het bijna vergeten – hij was nog maar negen jaar toen hij al bij ons kwam helpen om af te wassen en blikken te smeren. Hij was tot circa 1960 knecht bij ons. Daarna kwam Arie Breeman, maar die was goedgekeurd om zijn dienstplicht te vervullen en moest kort daarop in militaire dienst. We hadden het druk, te druk, en we konden geen knecht krijgen. Inmiddels had Jan Everaers de bakkerij van Braam in de Voorstraat overgenomen en was bakker Jan de Waal naar Tholen vertrokken. Toch kwam er gezamenlijk gesprek met de toen nog vier plaatselijke bakkers op gang. Het was bij allemaal moeilijk. Bij Jan Everaers hadden ze kleine kinderen, daar was Frans Breeman knecht. Wim van Dommelen werd geholpen door vader Kobus, en ook daar stond de wieg nog op de vloer. De bakkers gingen met elkaar praten hoe ze de moeilijkheden met de knechts en het bezorgen konden oplossen. Een zekere heer Poortvliet uit Goes woonde om advies te geven de vergaderingen bij. Deze leverde de bakkerijgrondstoffen en rekende voor wat fusie voor voordelen kon opleveren. De ene keer vergaderden ze bij Jan Everaers, dan bij Wim van Dommelen, een volgende keer bij ons en ook de 60-jarige

bakker Johan Beneker uit de Achterstraat vergaderde nog mee. Nel Stols herinnert het zich nog goed. “Het balletje ging rollen, steeds verder, zodat het plan om samen te werken steeds vastere vormen ging aannemen. Ten slotte stopten ook de gebroeders Ko en Johannes Everaers in Anna Jacobapolder ook met hun bakkerij. De goodwill van de klantenkring werd door de Fluplandse bakkers gekocht, zodat hun werkgebied werd uitgebreid. Eerst gingen de drie bakkers om de beurt bezorgen, ook in Anna Jacobapolder. Dat was echter ondoenbaar. Je moest er eerst nog mee leren. Ik weet nog dat Wim van Dommelen zei: “Moeten we dat zo volhouden, dat is geen manier van doen. We zijn nog later klaar dan voorheen”. Een oplossing was snel gevonden door de Fluplandse bakkers, De winkel van Ko en Jewannes van den bakker in De Polder was nog intact, ze woonden er zelf nog met Jewanna Mol, hun huishoudster. Het was meteen opgelost, de jongens waren bereid de winkelruimte te verhuren en dagelijks werd door één- indien nodig door twee meisjes, onze dochter Ans en Ria Moerland (van Dingentje), daar het brood en alle aanverwante boodschappen verkocht.

25 maart 1963 zijn we begonnen. Na veel rompslomp, de winkel van Jan Everaers moest verbouwd worden, daarachter kwam de verbouwde en meer uitgebreide nieuwe bakkerij en een nieuwe grotere oven. We kwamen ook nog een meisje tekort, maar met de komst van Willy Faasse was dat opgelost

Door omstandigheden bij de gebroeders Everaers moest voor de verkoop in de Polder een andere oplossing worden gezocht. Die lag voor het oprapen. In de winkel van ‘Jo van Lijn’ in de Noordweg was nog ruimte over en daar werd in het vervolg dagelijks de brood- en gebakbestelling afgeleverd. Voor beiden was dat de meest gunstige oplossing. “O ja, ik weet het nog zo goed”. Machiel kwam half negen uit de bakkerij om zich te verkleeden. Eerst ging hij dan het buitengebied bezorgen. Als dat klaar was laadde hij in voor de Polder en later leverden we ook aan de Philipsdam. Machiel was een bakker in hart en nieren. Op feestdagen was hij nog bezig met het een of ander. Ik heb wel eens aan hem gevraagd: “Machiel, als je nu nog kon kiezen, zou je dan weer bakker worden?” “Dan werd ik weer bakker. Ik zou niet weten wat ik anders moest kiezen”, zei hij tegen mij. Hij leefde ervoor en ook ik heb het altijd graag gedaan. Ik heb altijd gevraagd of ik in de winkel mocht blijven helpen. De vrouwen hadden het ook druk hoor, eierkoeken en speculaas inpakken, in de bakkerij helpen, maar ik heb tot mijn 72ste in de winkel gestaan. Zo graag deed ik het”, zegt de nu 83-jarige Nel Stols-Faasse.

Niet zo heel lang na de fusie wilde Jan Everaers een eigen bedrijf beginnen. Frans Breeman was nog knecht, maar ze wilden toch graag weer een nieuwe compagnon. Op voorstel van Machiel zijn ze toen met Adrie van der Est gaan praten. “We hadden erg goede herinneringen aan Adrie. Ik herinner me dat er op een zaterdag – net nadat alles schoongemaakt was in de bakkerij – een bestelling voor een aantal tompouces binnen kwam. Toen ik achter kwam zag ik dat alles al schoon was. “Neem maar aan hoor”, zei Adrie en ging meteen aan de slag. Dat was nog in de tijd dat er pudding voor gekookt werd. Hij werkte toen in Made, maar was direct bereid om te praten en is ook gekomen. De familienaam van Adrie voldeed bovendien aan de naam die de firmanten aan hen nog jong bedrijf hadden gegeven. Everaers werd ingewisseld voor van der Est. Adrie was tevens de jongste van het drietal dat met de fusie op Flupland – naar later bleek – een verstandig besluit had genomen. Bakker Beneker reisde niet mee met het gezelschap. Hij

leidde zijn bakkerszaak tot hij genoodzaakt werd om vanwege zijn gezondheid te stoppen. De zaak werd opgeheven.

In 1967 diende zich een volgend probleem aan. Wim van Dommelen kreeg hartklachten, zodanig dat hij de vroege diensten niet meer mee kon draaien. Jan Everaers en Machiel namen dat voor hun rekening. Eerst ging Machiel samen met Jan Everaers de vroege diensten draaien en later met Adrie van der Est. Nog waren de dagen te lang voor Wim en op advies van de cardioloog ging hij iets anders zoeken. Het lag binnen handbereik. De vroegere Fliplandse bakker Jan de Waal bakte sinds 1959 de bokkenpootjes in Tholen en op een dag dat Wim er een bezoek bracht zei zoon Dim: “Kom naar ons man, we hebben wel een ‘putje’ voor je.

Machiel Stols verzorgde de boekhouding en de belasting. Hij leefde na zijn werk aan zijn bureau, Hij deed dat graag. Als hij thuis kwam, wassen, scheren en andere kleren aandoen en dan aan de slag met de boekhouding maar dinsdagmorgen bleef hij tot na de koffie thuis, want dan moest alles naar de boekhouder in Bergen op Zoom, het boekhoudbureau van A&O.

Kwam er controle, dan moest hij ook thuis zijn. Dat moest bij ons in huis gebeuren. Controle van BTW en Inkomstenbelasting. Op een keer kwam Kees den Braber, Kees van Aal beter bekend. Ik zei tegen hem: Nu krijgen we een oud-Fluplander.

We zijn begonnen als A&O. Later bij Adrie van der Est werd het Attent, maar de leveransier bleef A&O. Hij kon op de hoek van de Achterstraat het café en de lunchroom van Karel van Namen kopen. Dat werd allemaal gesloopt en daar is toen een nieuwe supermarkt gekomen. Op de kleine ruimte die overbleef kwam een politiebureau. Later werd ook dit weer bij de winkel getrokken en als slijterij in gebruik genomen. Dat was in 1981. Adrie van der Est vond de samenwerking met Attent niet optimaal, zodat hij al in 1982 een overeenkomst sloot met grootgrutter Albert Heijn. Dat bleef het totdat Adrie na zijn bakkerij in de Prins Hendrikpolder, ook zijn supermarkt in de Achterstraat heeft verkocht. Vanaf die tijd is het Meermarkt.

In 1981 is Machiel gestopt met zijn werk in de bakkerij. Op 9 december 1981 moest hij vanaf de Rijksweg de Oudeweg in draaien. Het had gevoren en gesneeuwd. Hij kwam van Anna Jacobapolder en van de Philipsdam in aanleg, daar leverden we ook brood en banket. Machiel stond daar even stil met zijn knipperlichten aan om mevr. Meulmeester van de Punthoeve te helpen. En terwijl hij instapte en gereed was om weg te rijden botste de man die in het Veerhuis woonde op zijn bus. Een ongeval waarbij Machiel zijn sleutelbeen brak.. In het voorjaar van 1982 is Johan van Haften bij Adrie als bakkersknecht gekomen. Machiel vond het toen tijd om te stoppen. Maar om gelijk helemaal te stoppen, dat lukte Machiel niet. Dinsdags werkte hij dan nog halve dag en van donderdag op vrijdag en van vrijdag op zaterdag kon je bakker Stols ook nog vinden in de bakkerij bij Adrie van der Est. Geleidelijk aan bouwde hij het af.

Musterd

Hebben jullie ook nog musterd gestookt in de oven? Toen we kwamen stookte Leen Clarisse nog musterd, maar Machiel was een jonge man, die vooruit wilde in de wereld.

Hij had toen in het blad 'De Bakkerswereld' gelezen dat de mechanisatie niet stil stond. Hij las in dat blad dat er bakkers over gingen op olie gestookte vlammenwerpers waar de oven mee warm gestookt kon worden. In de zomer van 1946, dat weet ik omdat ik toen in verwachting was ons eerste kind, van Ans, zijn we naar Rotterdam geweest en hebben we die brander gekocht. Die waren bruikbaar voor de ovens waar voorheen musterd in gestookt werd. Die heeft dienst gedaan tot de Ramp van 1 februari 1953. De warmte werd er met kracht ingeblazen. Dus we hebben van september 1945 tot augustus 1946 musterd gestookt. Na de Ramp hebben we een etageoven gekocht, die met briketten werd gestookt. Het brood uit die oven was heerlijk. Machiel zei altijd: "Dat is de beste oven die we gehad hebben".

Alle bakkers op Flupland hebben toen zo'n oven aangeschaft. Bram Faasse leverde die grote briketten. De stookplaats was achter de oven. Toen we in 1963 zijn gefuseerd hebben we deze oven nog goed kunnen verkopen.

Toen we getrouwd zijn hebben we de woning met de winkel en de bakkerij van Leen Clarisse gekocht. Ook de goodwill namen we over. De prijs was meteen beklonken. We waren meteen allebei akkoord. Leen Clarisse en Machiel waren het beiden eens met de prijs. Het ging in een goede harmonie. Bovendien bleef het in de familie. Machiel en Kneelja Faasse, de vrouw van Leen Clarisse waren enigste nicht en neef. Ook van mij was ze nog familie. Toen we getrouwd waren en er was eens iets van ziekte of het een of ander. Dan zei Kneelja: "Dan kom ik wel in de winkel helpen hoor". Een erg lief mens, zo typeert Nel haar voorgangster in de winkel op het eind van het Kerkdreefje. Wat er wel was, we zaten met de woonruimte. Maar ook daar was snel een oplossing voor gevonden. Machiel was enig kind en hij zei: weet je wat we doen, laat Leen Clarisse met zijn vrouw en dochter Leentje en zijn broer Janus maar in het huis van mijn ouders gaan wonen, dan nemen wij vader en moeder in. Dus wij zijn toen meteen bij de winkel gaan wonen. In 1952 vertrok Johannes van der Reest naar Ens in de Noord-Oostpolder en die woonde in de Julianastraat. Daar is Leen Clarisse toen gaan wonen. Je had toen woningnood en dat huis was veel te groot voor mijn schoonouders. In 1952 is mijn schoonvader gestorven, Machiels moeder zat alleen. Toen is Marien Noorthoek en Mientje Verkerke bij haar in gaan wonen. Zij woonden in de achterkamer en dat ging zo goed. Ze konden buitengewoon goed met elkaar overweg. Daar is Gerard, hun eerste kind geboren.

Over Leen Clarisse.

Nel herinnert zich Leen Clarisse als een heel aardige en eerlijke man. Toen we de zaak hadden overgenomen zei hij tegen ons: "Ik kan al mijn klanten op licht dag tegenkomen. Nooit heb ik iemand te kort gedaan.

Over rood staan.

Kwam dat wel eens voor? O, m'n goeie man. Toen we nog niet zo lang getrouwd waren hadden we een weduwvrouwje als klant. En dan in de winter – dan zijn er toch eerlijke mensen ook hoor – Zij was weduwe en ze had geen inkomen. Ze hield het gemeentehuis schoon en in de zomer verdiende ze wat op het land. Ze woonde bij een paar oude ooms met haar kinderen en had vrij wonen omdat ze voor de kost zorgde en het huishouden

deed. Dat mensje kon in bepaalde seizoenen niet betalen. Dat wist ik en ik kende ze goed. Ik zei tegen die vrouw. Je bent eerlijk en als je wat nodig hebt, kom er maar gerust om, ook al kun je het nu niet betalen. En wat gebeurde er? In februari 1953 kwam de watersnoodramp en er stond nog een briefje van haar. Wij wisten toen niet meer hoeveel we van de klanten nog kregen omdat we niet beter wisten dan dat de boekjes waren weggedreven. Dus toen alles weer droog was hadden we een noodwinkel bij schoonmoeder Jansje Slols-Kunst hadden ingericht. Dat was maar twee huizen van ons zwaar beschadigde pand vandaan. We woonden in de keuken en Marien en Mientje Noorthoek-Verkerke in de achterkamer. Met al die wederwaardigheden, hadden we het toch gezellig met elkaar. Altijd is het 'bure Mien' gebleven. En daar kwam dat vrouwtje weer in de winkel. Ze zei: "Nu heb ik geld van het rampenfonds gekregen en ik heb spulletjes gehad om op te wonen, maar nu kom ik eerst mijn schuld aflossen. Zo, dat doen ze allemaal niet en ik weet ook niet hoeveel we van je krijgen, zo zei ik tegen haar. Ik ben zo blij dat ik het nu kan betalen. Ik weet echt niet hoeveel ik nog van je krijg hoor. Dat hoeft ook niet, dat weet ik, zo zei het vrouwtje. Ze betaalde wat ze zei schuldig te zijn en ik aanvaarde dat met het volle vertrouwen. Wat wil je? Daar gingen ze ons huis en de winkel afbreken. Leen Boudeling werkte bij Cent van Schelven. Ik riep de mannen om de koffie, Leen zei: "Kijk eens Nel, wat ik hier heb. Dat lag boven de winkel in de rolluikkast. Het was het laatste winkelboekje tot en met 31 januari 1953. Ook het bewuste bedrag van de vrouw die haar schuld kwam betalen stond daarin. Het klopte tot op de cent. Ik ben ze gaan bedanken en heb haar wat gegeven voor de spaarpot van haar kinderen.

Ijs verkopen

In 1949 wilde Machiel er wat bij gaan doen. Het was 8 februari op de verjaardag van mijn schoonvader en dan kwam ook zijn broer, oom Anthonie Stols, dan bleef hij altijd eten en dan waren we altijd bij elkaar. Zijn zoon Johan woonde in Amsterdam en die had een ijssalon. Hij zei tegen Machiel, joh op zo'n dorp net als hier, daar zou je aan moeten beginnen man, dat is een goeie handel. Daar had Machiel wel oren naar en wij samen daar nog eens over gepraat. Ja hoor, ik zou dat ook wel leuk vinden. Dus naast de oude winkel hadden we nog een zijkamertje, we hebben dat laten verbouwen en netjes gemaakt. We hebben tien meteen een goede ijsmachine gekocht. In 1949 zijn we daar mee begonnen en dat liep bijzonder goed. We hebben het daar wel erg druk mee gehad. We waren al heel vroeg uit bed voor de bakkerij en vooral in de zomer hadden we het dan nog druk met het ijs. Geregeld moest Machiel ijs draaien, maar dan sprong Adrie van der Est ook nog bij. In 1950 zijn we ook met patat begonnen. Maar dat verzorgde Leen Clarisse. Eerst in de bakkerij en in 1952 is de frietoven in het zijkamertje bij mijn schoonmoeder geplaatst. Mijn schoonvader Bram Stols en Leen Clarisse zijn in dat jaar beiden overleden. Toen is Leen Vroegop de friet gaan bakken, want dat konden we natuurlijk allemaal niet bijslaffen.

Na de nieuwbouw in 1953 is alles anders geworden. We moeste toen grond inleveren voor de nieuwe straat naast ons. In de plaats van het Kerkdreefje kam de Kerkring. Er is ook nog een stuk van het vroegere kerkhof voor deze straat gebruikt. Ook de plaats waar vroeger onze musterdklamp stond is toen straat geworden. Heel de situatie is toen anders geworden. Achter de nieuwe schuur hebben we toen een frietwagen geplaatst. Het ijs en

de friet hebben we verkocht totdat we verhuisd zijn naar Voorstraat 33. Het was begin mei 1965 toen Stols met zijn gezin aan de overzijde van de Voorstraat de woning van Toon Beurkens, de kassier van de Rabobank, betrok. Al eerder had Beurkens bakker Stols erop attent gemaakt dat de nog vrij nieuwe woning van de bank leeg zou komen wegen nieuwbouw van de Rabobank in de Schoolstraat. Nel zag het wel aankomen, maar ze woonde zo naar haar zin op de hoek van de Voorstraat en de Kerkring. Maar het moest. De gebouwen waren onrendabel en bovendien konden ze deze verkopen aan groenteboer Lauw Kempeneers. Zodoende kwamen Machiel en Nel met hun gezin weer dicht bij de winkel, die inmiddels D.E.S. werd genoemd.

Machiel bakkersknecht

Toen hij van school kwam werd hij meteen bakkersknecht bij Clarisse

¹ Kadastrale atlas van Zeeland, deel Sint-Philipsland - 1992

² Na 1871 werd op het kerkhof niet meer begraven

³ Mijn betovergrootmoeder Maria Kempeneers-van Ast en haar jongste zoon Lauwrens stierven op 11 oktober 1866 tijdens een cholera-epidemie. Haar zoon Gillis vertelde in 1923 tegen mijn ouders: "Eerst hebben we moeder begraven en daarna mijn broer Lauw. Ze liggen bij Keesje Klare onder het raam". (J.K.)